# लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति २०७८

## अन्तिम प्रतिवेदन

**आरुघाट गाउँपालिका**

**गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय**

आरुघाट, गोरखा, गण्डकी प्रदेश, नेपाल

# विषय सूची


१. परिचय १

१.१ पृष्ठभूमी १

१.२ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय ३

१.३ रणनीति तर्जुमाको उद्देश्यहरू ६

१.४ रणनीति तर्जुमाको आवश्यकता ७

१.५ लै.स सा.स रणनीति तर्जुमाको विधिहरू ८

२. लैससास रणनीति तर्जुमा कार्यका लागि भएका नीतिगत व्यवस्था ८

३. गाउँपालिकाको लैससासको हालको अवस्था १०

४. सबल पक्ष तथा कमजोर पक्षहरू (SWOT Analysis) १२

५. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति १६

सामाजिक समावेशीकरण २२

६. रणनीति तथा नीतिहरू कार्यान्वयनमा आउन सक्ने सम्भाव्य जोखिम र अपेक्षाकृत नतिजा २५

७. लैससास रणनीतिका अपेक्षित उपलब्धीहरू २६

७.१ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण निर्देशक समिति २७

७.२ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण निर्देशक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार २७

८. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन २९

# १. परिचय

## १.१ पृष्ठभूमी

नेपालको संविधानको प्रस्तावनामा वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछुतको अन्त्य गर्ने तथा आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने व्यवस्था रहेको छ । संविधानको भाग ३, मौलिक हक र कर्तव्य अर्न्तगत धारा २४ मा छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हक, २६ मा धार्मिक स्वतन्त्रताको हक, ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हक, ३८ मा महिलाको हक, ३९ मा बालबालिका सम्बन्धि हक, ४० मा दलितको हक, ४२ मा सामाजिक न्यायको हक, ४१ मा ज्येष्ठ नागरिकको हक, ४३ मा सामाजिक सुरक्षाको हक लगायतका मौलिक हकहरूको व्यवस्था गरिएको छ ।

महिलाको हक सम्बन्धि उपधारा (१) ले समान वंशीय अधिकार, उपधारा (२)ले सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धि अधिकार, उपधारा (४) ले राज्यका सबै सरकारमा सहभागिता हुने अधिकार, उपधारा (६) ले सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिला सम्बन्धि अधिकार, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदको व्यवस्था गरेको छ । बालबालिकाको हक सम्बन्धि उपधारा ४ ले कुनै पनि बालबालिकालाई कलकारखाना, खानी वा यस्तै अन्य जोखिमपूर्ण काममा लगाउन नपाइने, उपधारा ५ ले बालविवाह, गैरकानूनी ओसारपसार अपहरण र बन्दक राख्न पाइने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको छ। दलितको हक सम्बन्धि उपधारा १ ले राज्यका सबै निकायमा दलितलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हक हुने छ भनी व्यवस्था गरेको छ। त्यसैगरी सामाजिक न्यायको हक सम्बन्धि उपधारा १ ले आर्थिक, सामाजिक वा शैक्षिक दृष्टिले पछाडी परेका महिला, दलित, आदिवासी, जनजाति, मधेसी, थारु, मुस्लिम, पिछाडावर्ग, अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत, अपाङ्गता भएको व्यक्ति, लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, किसान, श्रमिक, उत्पीडित वा पिछडिएको क्षेत्रको नागरिक तथा आर्थिक रुपले विपन्न खस आर्यलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यका निकायमा सहभागीताको हक सुनिश्चित गरेको छ ।

संविधानले लैससास सुनिश्चित गर्न समानता र गैरभेदभावको सिद्धान्तको व्याख्या गर्नुका साथै संवैधानिक राष्ट्रिय आयोग र मानव अधिकार समाज संस्थाहरू सहित राष्ट्रिय महिला आयोग, राष्ट्रिय दलित आयोग, राष्ट्रिय समावेशी आयोग, राष्ट्रिय मधेश आयोग, राष्ट्रिय मुस्लिम आयोग, राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति आयोग र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगहरू स्थापना गरि कार्यआरम्भ गरिसकेको अवस्था छ । संविधानद्वारा प्रत्याभूति गरिएको संघिय शासन प्रणालीमा लैङ्गिक असमानता र सामाजिक

बहिष्करणलाई कम गर्न तथा सामाजिक रुपान्तरणका लागि धेरै अवसरहरू प्रधान गरेको छ। यस पद्धतीले नेपालका सबै राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता अगाडि बढाउने क्षमता राख्दछ। लै.स.सा.स. का सवालमा सम्बोधन गर्ने मुख्य अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरूमा दिगो विकास लक्ष्य, महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि (CEDAW),बेइजिङ्ग घोषणा पत्र (BPFA) आदि मूख्य पङ्तीमा रहेका छन्।

दिगो विकासको पाँचौ लक्ष्य लैङ्गिक समानता र सोह्रौ लक्ष्य शान्तिपूर्ण, न्यायपूर्ण र समावेशी समाजंको आवश्यकता मुख्य लै.स.सा.स.को लागि समर्पित लक्ष्य हुन्। यद्यपी दिगो विकासका सबै लक्ष्य लै.स.सा.स. अनुरुप एकिकृत गरिएको छ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा तथा गाउँपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकारमा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लै.स.सा.स.) सम्बन्धि व्यवस्था गरेको छ। यसका अलावा दफा ११ को र गाउँपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकारको उपदफा (२) मा जेष्ठ नागरिक अपाङ्गता भएका व्यक्ति र असक्तहरूको व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी, अन्तर्गत विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ भने दफा २४ को उपदफा (२) मा स्थानिय तहले विकास योजना निर्माण गर्दा संघिय सरकार र प्रदेश सरकारको नीति, लक्ष्य, उद्देश्य, समयसिमा, र प्रकियासँग अनुकुल हुने गरि सुशासन, बालमैत्री, वातावरणमैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकुल, विपद् व्यवस्थापन, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण लगायतका अन्तरसम्बन्धित विषयलाई ध्यान दिनु पर्नेछ भनी व्यवस्था गरिएको छ। यसै गरी सोही दफाको उपदफा ३ मा नगरपालिका तथा गाउँपालिकाले आफ्ना योजनाहरू निर्माण गर्दा महिला, बालवालिका तथा पिछडिएका वर्ग क्षेत्र र समुदायहरूलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण अभिवृद्धि हुने प्रकारका योजना तथा कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने छ भनि उल्लेख गरिएको छ।

त्यसैगरी वडा समितिको काम, कर्तव्य र अधिकारमा तथ्याङ्क अद्यावधिक तथा संरक्षण अन्तर्गत खण्डीकृत तथ्याङ्क संकलन गर्ने, सामाजिक विकास कार्य अन्तर्गत बालविवाह, बहु-विवाह, लैंगिक हिंसा अन्त्य गर्ने आदिको व्यवस्था गरिएको छ। स्थानीय तहको योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन अन्तर्गत योजना तर्जुमा प्रकृयामा महिला तथा पिछडिएको वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गर्दै महिला, बालबालिका तथा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने योजना छनौटमा जोड दिदै लै.स.सा.स प्रवर्द्धन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

पन्ध्रौ योजना (आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ - २०८०/०८१) को आधारपत्रमा (क) लैङ्गिक समानता तथा महिला सशक्तिकरण, (ख) बालबालिका तथा किशोरकिशोरी (ग) जेष्ठ नागरिक (घ) अपाङ्गता भएका व्यक्ति (ङ) सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण (च) समावेशीकरण लगायतका विषयहरूलाई छुट्टै शिर्षकका रुपमा राखिएको छ ।

संविधानद्वारा प्रदत्त हकहरूको कार्यान्वयन गर्न तथा समानुपातिक समावेशीताको सिद्धान्तका आधारमा राज्य संरचनाका सबै अङ्गहरूमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, मजदूर, किसान, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, पिछडिएका वर्ग र क्षेत्र सबैलाई सहभागी गराउने संवैधानिक व्यवस्था गरिएको परिप्रेक्ष्यमा सामाजिक विविधता बीचको असमानता, सामाजिक बञ्चितिकरणका कारण सामाजिक समूहको विकास सूचकहरूमा भएको कमजोर अवस्था र सामाजिक, आर्थिक तथा प्रशासनिक क्षेत्रमा रहेको पहुँचको अन्तरलाई न्यून गर्न आवश्यक रहेको छ ।

यसै सन्दर्भ लैससास स्थानीयकरण रणनीति २०७५, को अधिनमा रही यस आरुघाट गाउँपालिकाको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति तय गरीएको छ ।

## १.२ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

यो गाउँपालिका नेपालको पछिल्लो प्रशासनिक विभाजन अनुसार गण्डकी प्रदेश अन्तर्गत गोरखा जिल्लाका ११ स्थानीय तहहरूमध्ये एक पर्दछ। आरूघाट गाउँपालिका भौगोलिक हिसाबले ८४° ४४' ३१.९६" देखि ८४° ५८' २०.०९" पूर्वी देशान्तर र २८° २' २१.५५" देखि २८° ११' ५६.१२" उत्तरी अक्षांशसम्म फैलिएर प्राकृतिक मनोरम संरचना सहित मध्य पहाडीदेखि उच्चपहाडी क्षेत्रसम्म फैलिएको छ। यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट ४७९ मिटर देखि ३७३५ मिटरको उचाइमा रहेको छ। १५४.५६ वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस आरूघाट गाउँपालिकाको पूर्वमा धादिङ जिल्ला, पश्चिममा सुलिकोट गाउँपालिका, उत्तरमा धार्चे गाउँपालिका तथा दक्षिणमा भिमसेनथापा गाउँपालिका पर्दछन् ।

### १.२.१ जनसंख्याको विवरण

विकासको लागि आवश्यक अन्य आर्थिक, भौतिक साधनहरूको परिचालन मानव श्रोतबाट नै हुने भएकाले विकास योजना तर्जुमा गर्दा यसको बनावटको विविध पक्षहरूको अध्ययन र विश्लेषण हुनु आवश्यक हुन्छ। नेपालमा जनसंख्याको विविध पक्षको तथ्याङ्क प्रत्येक १० वर्षमा हुने राष्ट्रिय जनगणनाको साथै गाउँपालिकास्तरमा घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत समेत प्राप्त हुने गरेको छ। यहाँ गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७ बाट प्राप्त नतिजाको आधारमा जनसंख्याका विविध पक्षहरूको विश्लेषण गरिएको छ।

**तालिका नं. १ :** वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

| वडा | घरधुरी संख्या | २०६८ को जनसंख्या | जम्मा जनसंख्या | | | क्षेत्रफल( वर्ग कि.मी.) | जनसंख्या वृद्धिदर | जनघनत्व | औषत परिवार आकार | लैङ्गिक अनुपात |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | पुरूष | महिला | जम्मा | | | | | |
| १ | १०७२ | ३७६८ | १९७८ | २१०३ | ४०८१ | ५२.५१ | ०.९२ | ७८ | ३.८ | ९४.१ |
| २ | ६५१ | २२४८ | १०९६ | १२११ | २३०७ | १७.८५ | ०.२९ | १२९ | ३.५ | ९०.५ |
| ३ | ४६३ | १९०९ | ८२८ | ८९५ | १७२३ | १५.९८ | -१.०८ | १०८ | ३.७ | ९२.५ |
| ४ | ६९२ | २५७५ | १२३४ | १३६९ | २६०३ | १३.२९ | ०.१२ | १९६ | ३.८ | ९०.१ |
| ५ | ६०१ | २३०९ | १०८१ | ११७६ | २२५७ | १५.७८ | -०.२५ | १४३ | ३.८ | ९१.९ |

| वडा | घरधुरी संख्या | २०६८ को जनसंख्या | जम्मा जनसंख्या | | | क्षेत्रफल( वर्ग कि.मी.) | जनसंख्या वृद्धिदर | जनघनत्व | औषत परिवार आकार | लैङ्गिक अनुपात |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | पुरूष | महिला | जम्मा | | | | | |
| ६ | ५३६ | २१८७ | ९७४ | १०५७ | २०३१ | १०.९९ | -०.७९ | १८५ | ३.८ | ९२.१ |
| ७ | ५७१ | २४११ | ९७९ | १०८७ | २०६६ | ११.५१ | -१.५९ | १७९ | ३.६ | ९०.१ |
| ८ | ५२४ | २१५३ | ९६१ | १०४८ | २००९ | ८.६३ | -०.७४ | २३३ | ३.८ | ९१.७ |
| ९ | ६८५ | २८१२ | १२८४ | १३९५ | २६७९ | १.७३८८ | -०.५३ | १५४१ | ३.९ | ९२.० |
| १० | ३८५ | १५१५ | ७४३ | ८१२ | १५५५ | ६.२६८४ | ०.२९ | २४८ | ४.० | ९१.५ |
| जम्मा | ६१८० | ३७६८ | ११११५८ | १२१५३ | २३३११ | १५४.५६ | -०.२७ | १५१ | ३.८ | ९१.८ |

*स्रोत : गाउँपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७*

आरूघाट गाउँपालिकाको वडागत जनसंख्याको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या भएको वडा नं १ रहेको छ जसमा जम्मा जनसंख्या ४,०८१ (पुरुष १,९७८ अर्थात ४८.४७ प्रतिशत र महिला २,१०३ अर्थात ५१.५३ प्रतिशत) रहेका छन्। यस वडाको औषत परिवार आकार ३.८ र घरधुरी संख्या १,०७२ रहेको छ। त्यस्तै सबैभन्दा थोरै जनसंख्या भएको वडा नं. १० रहेको छ जसको जनसंख्या १,५५५ (पुरुष ७४३ अर्थात ४७.७८ प्रतिशत र महिला ८१२ अर्थात ५२.२२ प्रतिशत) रहेका छन् भने घरधुरी संख्या ३८५ र औसत परिवार संख्या ४ रहेको छ। सबैभन्दा बढी जनघनत्व भएको वडा नं ९ रहेको छ जसको जनघनत्व १,५४१ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ भने सबैभन्दा कम जनघनत्व भएको वडा नं १ रहेको छ जसको जनघनत्व ७८ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण माथि तालिकामा उल्लेख गरिएको छ भने तालिकालाई तल स्तम्भ चित्रमा देखाईएको छ।

### १.२.२ जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

गाउँपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै ७,५३१ अर्थात ३२.३१ प्रतिशत गुरुङ, दोस्रोमा ३,४८८ अर्थात १४.९६ प्रतिशत क्षेत्री, तेस्रो र चौथोमा क्रमश ८.४४ प्रतिशत मगर र ८.२८ प्रतिशत ब्राह्मण पहाडी रहेका छन्। त्यसैगरी बराम/बरामु, कामी, सार्की, नेवार, घले, तामाङ लगायत अन्य जातजातिहरूको बसोबास रहेको छ। यसरी जातीय हिसाबले विविधतायुक्त समाजमा स्थानीयहरू सामाजिक सहिष्णुताका साथ बसेको पाइन्छ। गोरखा जिल्लालाई बराम/बरामु जातिको उद्गम स्थल पनि मानिन्छ। आफ्नो छुट्टै भाषा(बालकुरा), संस्कृति र रहनसहन भएका नेपालको अति सीमान्तकृत जातिमा सूचिकृत बराम जातिलगायत गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिको मौलिक संस्कृति, परम्परा, भाषा र रहनसहनलाई संरक्षण गरी उनीहरूको पहिचान कायम राख्ने कार्यक्रमहरूको निर्माण गर्नु आवश्यक छ। विस्तृत विवरण वडागत रुपमा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

**तालिका नं. २ :** जातजातिको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

| जातजाति | वडा नं. | | | | | | | | | | जम्मा जनसंख्या | प्रतिशत |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | १ | २ | ३ | ४ | ५ | ६ | ७ | ८ | ९ | १० | | |
| गुरुङ | २८७० | ७३४ | २४४ | ५१४ | ९५७ | ९७३ | २१६ | २९३ | ६२० | ११० | ७५३१ | ३२.३१ |
| क्षेत्री | १०४ | ६३० | ३१२ | ३२९ | ४४९ | २५२ | ५८७ | १३२ | १७९ | ५१४ | ३४८८ | १४.९६ |
| मगर | ५ | ५ | ४८५ | ६२१ | २८७ | ९१ | २५६ | ४९ | ४७ | १२२ | १९६८ | ८.४४ |
| ब्राह्मण पहाडी | ० | १५२ | २५ | २४२ | १०४ | ७४ | ८२ | ८३१ | १९५ | २२५ | १९३० | ८.२८ |
| बराम/बरामु | ० | ६ | ५१० | २७५ | १२७ | ३०१ | ४७७ | ३६ | ३७ | १५१ | १९२० | ८.२४ |
| कामी | ७७ | १४६ | ११३ | २११ | १२७ | २०६ | २८ | १८८ | ५११ | ११५ | १७२२ | ७.३९ |
| सार्की | ० | ० | २२ | २०३ | १२८ | ३७ | १५३ | २५८ | २९९ | ९१ | ११९१ | ५.११ |
| नेवार | ० | ९५ | १ | ४७ | ४२ | ७७ | १५४ | ४८ | ४०२ | १४५ | १०११ | ४.३४ |
| घले | ५२९ | २७२ | ० | ४३ | ० | ० | ५ | ० | ४४ | ० | ८९३ | ३.८३ |
| तामाङ | ४९४ | १७० | ० | ० | २ | ७ | ० | ० | १ | ४ | ६७८ | २.९१ |
| दमाई/ढोली | १ | ९२ | ४ | ६२ | १७ | १३ | ७४ | १५२ | ५२ | ३६ | ५०३ | २.१६ |
| दराई | ० | ० | ० | ० | १ | ० | ० | ० | १३४ | ० | १३५ | ०.५८ |
| मुसलमान | ० | ० | ० | ४७ | ० | ० | ० | ० | ८२ | ० | १२९ | ०.५५ |
| घर्ती/भुजेल | ० | ० | ० | ० | ५ | ० | ० | २१ | ० | ३५ | ६१ | ०.२६ |
| माझी | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ४७ | ० | ४७ | ०.२० |
| ठकुरी | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ३४ | ० | ० | ० | ३४ | ०.१५ |
| विदेशी | ० | ० | ० | ६ | ० | ० | ० | ० | १४ | १ | २१ | ०.०९ |
| कुमाल | ० | ० | ० | ३ | ० | ० | ० | ० | ५ | ६ | १४ | ०.०६ |
| अन्य | १ | ५ | ७ | ० | ११ | ० | ० | १ | १० | ० | ३५ | ०.१५ |
| जम्मा | ४०८१ | २३०७ | १७२३ | २६०३ | २२५७ | २०३१ | २०६६ | २००९ | २६७९ | १५५५ | २३३११ | १०० |

*स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७*

*नोट : अन्यमा राई, कुमाल, थारु, विदेशी, चेपाङ/प्रजा, राजवंशी, कुर्मी आदि रहेका छन् ।*

### १.२.३ अपाङ्गताको किसिम अनुसार जनसंख्या विवरण

घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७ को तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिकामा रहेको कूल २३,३११ जनसंख्या मध्ये ५३२ जना अर्थात २.२८ प्रतिशतमा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको छ । जसमध्ये शारिरीक अपाङ्गता भएका १.१४ प्रतिशत, दृष्टिविहिन अपाङ्गता भएका ०.४० जना, सुनाइ सम्बन्धी अपाङ्गता भएका ०.३३ प्रतिशत, स्वर बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता भएका ०.१२ प्रतिशत रहेका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

**तालिका नं. ३ :** अपाङ्गताको किसिम अनुसार जनसंख्या विवरण

| वडा | शारीरिक अपाङ्गता | दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता | सुनाई सम्बन्धी अपाङ्गता | श्रवण दृष्टिबिहीन | स्वरबोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता | मानसिक अपाङ्गता | बौद्धिक अपाङ्गता | बहुअपाङ्गता | जम्मा अपाङ्गता भएका | अपाङ्गता नभएको | जम्मा |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| १ | ५० | ३७ | १३ | २ | ६ | ४ | ० | ० | ११२ | ३९६९ | ४०८१ |
| २ | १३ | १ | २ | १ | १ | ६ | ० | ० | २४ | २२८३ | २३०७ |
| ३ | ३३ | ९ | ४ | ० | १ | ३ | ० | ० | ५० | १६७३ | १७२३ |
| ४ | ३२ | ६ | १३ | ० | २ | २ | ० | ३ | ५८ | २५४५ | २६०३ |
| ५ | २७ | १२ | ३ | ० | ४ | २ | १ | २ | ५१ | २२०६ | २२५७ |
| ६ | २९ | ९ | ८ | २ | १ | ४ | ० | ० | ५३ | १९७८ | २०३१ |
| ७ | २४ | ३ | ३ | ३ | १ | ५ | ० | २ | ४१ | २०२५ | २०६६ |
| ८ | १९ | ९ | १० | ० | ३ | ६ | २ | ४ | ५३ | १९५६ | २००९ |
| ९ | १५ | ३ | ८ | ० | २ | २ | ० | २ | ३२ | २६४७ | २६७९ |
| १० | २३ | ४ | १२ | १ | ७ | ५ | ३ | ३ | ५८ | १४९७ | १५५५ |
| जम्मा | २६५ | ९३ | ७६ | ९ | २८ | ३९ | ६ | १६ | ५३२ | २२७७९ | २३३११ |
| प्रतिशत | १.१४ | ०.४० | ०.३३ | ०.०४ | ०.१२ | ०.१७ | ०.०३ | ०.०७ | २.२८ | ९७.७२ | १०० |

*स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७७*

## १.३ रणनीति तर्जुमाको उद्देश्यहरू

**लै.स.सा.स रणनीति** तय गर्नुको मुख्य उद्देश्य लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको पक्षलाई मूलप्रवाहीकरणका लागि गाउँपालिकाले लिएका नीति, तथा तर्जुमा गरेका कार्यक्रम,बजेट, आयोजना एवं संस्थामा काम गर्ने वातावरण, कार्य संस्कृतिको संस्थागत अवस्थालाई संस्थागत रूपमा सबल र सक्षम बनाउन सहयोग पुऱ्याउनु हो । यसका साथै लैससास अवधारणा अनुसार यसको प्रयोगलाई सरलीकृत रूपमा स्थानीयकरण गरी गाउँपालिकाले गर्ने सम्पूर्ण विकास योजना तथा कार्यक्रमलाई लैससास उत्तरदायी र दिगो बनाउन आर्थिक तथा मानवीय स्रोतको सुनिश्चितता र उपलब्धिको समतामूलक वितरण गर्नु रहेको छ । यस कार्यको विशिष्ट उद्देश्यहरू देहायमा उल्लेख छन्:

- आरुघाट गाउँपालिकाको ऐन, नियम, रणनीति, नीति, कार्यक्रम तथा कानूनी प्रावधानहरूको लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरणको दृष्टिकोणबाट समीक्षा गर्ने ।
- आरुघाट गाउँपालिकाको लैससासको वर्तमान अवस्था, विश्लेषण गरी लैससास रणनीति तयार गर्ने ।
- अवस्था विश्लेषणको आधारमा लैससास रणनीति तय गरि नीति कानुन, कार्यक्रम तथा कानुनी प्रावधानको आधारमा गाउँपालिकाको कार्ययोजना निर्माण गर्ने ।

## १.४ रणनीति तर्जुमाको आवश्यकता

लैससास क्षेत्रमा रणनीतिगत तथा व्यवहारिक तवरबाट सुधारका पहलहरू भएता पनि दलित, महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालवालिका, जेष्ठ नागरिक तथा आदिवासी जनजाति, विपन्न वर्ग र जोखिममा परेका व्यक्तिहरू, गर्भवती महिला, सुत्केरी अवस्थाका महिला, लैङ्गिक तथा यौनीक अल्पसंख्यक व्यक्तीहरू, किसान, लगायत आर्थिक तथा सामाजिक रुपमा पछाडि रहेका नागरिकहरूको सामाजिक तथा आर्थिक जीवनमा उल्लेख्य सुधारहरू हुन सकेको छैन ।

सबै लक्षित वर्ग र समुदायहरूलाई संगठित गरी उनीहरूको आवाज वा गुनासो सुन्न सकिएको अवस्था छैन । लक्षित वर्गमा आफना अधिकार र विद्यमान कानूनी प्रावधानका सम्बन्धमा यथेष्ठ जानकारीको कमी रहेको छ । निर्णायक तहमा महिला तथा लक्षित वर्गको अर्थपुर्ण सहभागिता सुनिश्चित हुन सकिरहेको छैन । प्राथमिकतामा रहेका लक्षित वर्गका कार्यक्रमहरू पनि प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन हुन सकिरहेको छैनन । समाजमा विभिन्न गलत चलन र अभ्यासहरू विद्यमान रहेका छन जसले समाज विकासमा कुनै न कुनै रुपमा वाधा उत्पन्न गरिरहेको अवस्था छ । जातीय तथा वर्गीय विभेदहरू कायम रहेका छन । बालश्रम तथा बालविवाहको अभ्यास कायम रहेको छ । शासकीय प्रणालीमा सबै लिङ्ग, वर्ग र क्षेत्रका नागरिकको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्न र राज्यको श्रोत साधन, अवसर र लाभको वितरण प्रक्रियालाई पारदर्शी र जवाफदेही बनाउन जरुरी छ ।

यस गाउँपालिकाले महिला, जनजाती, आदिवासी, दलित, सामाजिक, आर्थिक रूपमा पछाडी परेको वर्ग तथा समुदायको सहभागितालाई बढाएर विकासको प्रक्रियालाई संस्थागत गर्ने पक्षमा जोड दिएको छ । गाउँपालिकाले लैससास रणनीति तयारी पश्चात आफ्नो क्षेत्रको विकासका लागि श्रोत र साधनहरूको बाँडफाँड, कार्यान्वयन तथा परिचालन, र त्यसबाट प्राप्त प्रतिफलको उपभोगमा सामाजिक समानता ल्याउने उद्देश्य राखेको छ । गाउँपालिकाबाट प्रवाहित सेवालाई बढी प्रभावकारी बनाउन लैङ्गिक स्थितिको पहिचान र योजनाबद्ध तवरबाट लैङ्गिक उत्तरदायी विकास प्रकृयालाई संस्थागत गर्न सामाजिक समावेशीकरणको पक्षमा व्यापक कार्य गर्नका लागि लैससास रणनीति अपरिहार्य छ । लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति तर्जुमा एउटा मार्गचित्र भएकोले कर्मचारी तथा पदाधिकारीहरूको व्यक्तिगत तथा संस्थागत कृयाकलापहरूलाई लैङ्गिक समानता, महिला सशक्तिकरण तथा सामाजिक समावेशीकरणको क्षेत्रमा काम गर्न उत्साह जगाउँछ । रणनीति तर्जुमा पश्चात लै.स.सा.स.को पक्षमा जवाफदेहिता तथा उत्तरदायित्व बहन गर्ने सवालमा थप जिम्मेवार बनाउछ । साथै गाउँपालिकाको लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण, सामाजिक समावेशीकरण तथा महिला सशक्तिकरण सम्बन्धि कार्यक्रममा प्रभावकारिता बढाउनका साथै सामाजिक क्षेत्रको विकासको कार्यक्षेत्र विस्तार गर्न पनि सघाउ पुऱ्याउँदछ । यसका साथै लैससास क्षेत्रमा हाल भइरहेका अभ्यासहरूलाई संस्थागत गर्न तथा यस गाउँपालिकालाइ लैससास मैत्री वनाउन लैससास रणनीतिको आवश्यकता रहेको छ ।

### १.५ लै.स सा.स रणनीति तर्जुमाको विधिहरू

यस रणनीतिक योजना तयारीको मुख्य आधार आरुघाट गाउँपालिकाको विद्यमान लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको अवस्थालाई लिइएको छ। गाउँपालिकाको अवस्थिति, खण्डीकृत जनसंख्या, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परिक्षण पश्चात प्राप्त भएको गाउँपालिकाको हालको अवस्था, हाल गाउँपालिकाबाट लैससासको सवालमा भैरहेका कार्यक्रमहरू तथा कार्य प्रणाली लगायतको बारेमा विज्ञ टोलीहरूको स्थलगत भ्रमण, समूह छलफल सरोकारवाला निकाय तथा व्यक्तिहरूसँगको छलफल मार्फत संकलित तथ्यांकको विश्लेषणको आधारमा लैससासको क्षेत्रको वर्तमान अवस्था, समस्याहरू,चुनौतीहरू तथा आवश्यकता पहिचान गरिएको छ। पहिचान गरिएका आवश्यकताहरूलाई राष्ट्रिय नीति, रणनीति, नीति तथा कार्यक्रम, आवधिक योजना, गाउँपालिकाले लैससासको विकासमा लिएका लक्ष्यहरू, आवश्यक श्रोतको उपलब्धता, स्थानीय प्राथमिकता, र मौलिकता आदिलाई समेत आधार मानि लैससास विकासको ३ वर्षे रणनीतिक योजना तयार गरिएको छ। प्राथमिक तथा द्वितिय स्रोतका जानकारीहरूको विश्लेषण गरी योजनाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, तथा प्राथमिकता क्षेत्रहरू निर्धारण गरिएका छन। यसैगरी कार्यान्वयन योजना र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ढाँचासमेत निर्धारण गरिएको छ।

## २. लैससास रणनीति तर्जुमा कार्यका लागि भएका नीतिगत व्यवस्था

नेपालमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका क्षेत्रमा गरिएको अभ्यासलाई अध्ययन गर्दा रणनीतिगत रुपमा २ खण्डमा विभाजन गरी अध्ययन गर्न सकिन्छ। विगतमा गरिएका प्रयासहरू तथा वर्तमानको अवस्था। नेपालमा विगतदेखि नै महिला, लक्षित व्यक्ति तथा समुदाय लगायतलाई विकासको प्रक्रिया तथा प्रतिफलको हिस्सेदारीमा मूलप्रवाहीकरण गर्ने प्रयास गरिएको पाइन्छ। यसका निमित्त लक्षित वर्गको स्रोत, साधन र सार्वजनिक सेवामा पहुँच बढाउने, राज्य संरचना एवम निर्णय प्रक्रियामा न्यायोचित प्रतिनिधित्व गराउने, लक्षित वर्ग तथा समुदायको उत्थान, विकास र सशक्तीकरण गर्ने एवं सामाजिक सुरक्षाका लागि संस्थागतरूपमा विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने लगायतका कार्यहरू भएका छन। यी कार्यक्रमहरूबाट लक्षित वर्गको सशक्तीकरणमा उल्लेख्य योगदान पुगेको छ।

नेपालको संविधानले आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक र प्रशासनिक दृष्टिले पछाडि परेका विपन्न लगायत विभिन्न लक्षित वर्गहरूलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा राज्यको निकायमा सहभागी हुन पाउने हकलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरेको छ। नेपालको संविधानमा नै विभिन्न आयोगहरूको व्यवस्था गरी समावेशीकरणलाई थप व्यवस्थित, सुनिश्चित तथा प्रभावकारी बनाउने कार्यको मार्ग प्रशस्त गरिएको छ।

विगतमा दशौं योजना ९२०५९-२०६४० मा लैंङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण अवधारणालाई अन्तर (सम्बन्धित विषय (Cross-cutting issues) का रूपमा स्थान दिईएको थियो । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले राज्यको अग्रगामी पुन:संरचना गरी देशमा विद्यमान वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय तथा लैङ्गिक विभेदहरूलाई समाधान गर्न संकल्प गरे अनुरूप नेपालमा सामाजिक समावेशीकरणको विषयलाई प्रमुख बहसको रूपमा अङ्गीकार गरिएको थियो । आर्थिक वर्ष २०६४/०६५ देखि नेपाल सरकारका सबै मन्त्रालयबाट लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट प्रणालीको अभ्यास हुँदै आएको छ । यस अनुरुप समावेशीकरण रणनीति तर्जुमा गर्ने कार्य र लैससास सम्बन्धी संरचनाहरू स्थापना गर्ने कार्यको थालनी पनि हुँदै आएको सन्दर्भमा लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी नीति, २०६६ कार्यान्वयनमा रहेको छ । लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका विषयहरूलाई सम्बोधन गर्न स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ लगायतका कानूनहरू र राष्ट्रिय लैंङ्गिक समानता नीति, २०७७, प्रदेश तथा स्थानीय तहका लागि लैंङ्गिक उत्तरदायी बजेट नमूना निर्देशिका, २०७७ पनि तर्जुमा भई कार्यान्वयनमा आइसकेको अवस्था छ ।

नेपालमा वि.सं. २०६८ को राष्ट्रिय जनगणना बमोजिम कुल जनसंख्याको ५१.५ प्रतिशत महिला रहेकामा महिलाको साक्षरता ५७.७ प्रतिशत र पुरुषको साक्षरता ७५.६ प्रतिशत रहेको छ । यस्तै, सम्पत्तिमा स्वामित्व पुगेका महिला २६ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ । महिला पुरुषको श्रमशक्ति सहभागिता दर क्रमश २६.३ र ५३.८ प्रतिशत रहेको छ । आफ्नो जीवनकालमा शारीरिक, मानसिक वा यौन हिंसा बाट पिडित महिलाहरूको संख्या नेपालमा २४.४ प्रतिशत रहेको छ ।

त्यस्तै, आ. व २०७५/२०७६ मा नेपालको लैङ्गिक असमानता सूचकांक ०.४७६, लैङ्गिक सशक्ति्करण सूचकांक ०.५७, लैङ्गिक विकास सूचकांक ०.८९७ तथा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट ३८.१६ प्रतिशत रहेको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार नेपालको कुल जनसंख्याको करिब १.९४ प्रतिशत जनसंख्यामा कुनै एक वा बढी प्रकारको अपाङ्गता देखिएको छ भने पन्ध्रौं योजना अनुसार मुलुकमा निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या १८.७ र बहु आयामिक गरिबी २८.६ प्रतिशत रहेको छ ।

महिलाहरूको राजनिति तहमा सहभागिता तथा नेतृत्वको सन्दर्भमा, नेपालको २०७४ तथा २०७५ मा सम्पन्न संघ, प्रदेश तथा स्थानीयतहको निर्वाचन अनुसार महिलाको राष्ट्रिय सभामा ३७.३ र प्रतिनीधि सभामा ३२.७ प्रतिशत, प्रदेश सभामा ३४.४ र स्थानीय तहमा ४१ प्रतिशत निर्वाचित महिला सदस्य रहेको अवस्था छ ।

मुलुकको मानव विकास सूचकाङ्क ०.५७९ रहेको छ । यसमा पनि विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र, लिङ्ग र सामाजिक समूहहरू बीचको आर्थिक असमानता र गरिबीको सघनता बढी देखिन्छ ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ बमोजिम कुल जनसंख्याको १ प्रतिशत भन्दा कम जनसंख्या हुने विभिन्न जातजातिहरूको संख्या १११ भन्दा बढी रहेको छ । नेपालमा करिब १२३ भन्दा बढी मातृभाषाहरू रहेको देखिन्छ । नेपालमा हिन्दु धर्म मान्ने जनसंख्या अधिक भए तापनि यस बाहेक अन्य ९ भन्दा बढी धर्मावलम्बीहरू रहेको देखिन्छ ।

सन् २०१५ मा लैङ्गिक असमानता (Gender gap) मा नेपाल विश्वमा ११० स्थानमा रहेको थियो भने सन् २०२० मा १०१ औं स्थानमा रहेको छ ।

नेपाल, बंगलादेश र भारत पछि दक्षिण एसियमा बाल विवाहदर उच्च भएको तेस्रो देश हो र नेपालमा ३७ प्रतिशत महिलाहरूले १८ वर्षभन्दा अगाडि नै विवाह गर्छन भने १५ वर्ष भन्दा पहिले नै विवाह बन्धनमा बाँधिने अनुपात १० प्रतिशत रहेको छ । (श्रोत) दिगो विकास लक्ष्यहरू, वर्तमान अवस्था र भावी मार्गचित्र ( २०१६ - २०३०) यसै वीच लैससास रणनीतिको तर्जुमा कार्यका लागि कानुनी तथा बैधानीक आधारहरूलाई यसरी वुँदावद्ध गर्न सकिन्छ ।

- नेपालको संविधान २०७२
- स्थानिय सरकार संचालन ऐन २०७४
- राष्ट्रिय लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति २०७७
- १५औं राष्ट्रिय योजना,
- लैससास स्थानीयकरण रणनीति २०७५,
- दीगो विकासका लक्ष्यहरू

## ३. गाउँपालिकाको लैससासको हालको अवस्था

गाउँपालिकामा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा, गाउँपालिकाले अपांङ्गता परिचयपत्र वितरण सम्बन्धि कार्यविधि २०७६, आरुघाट गाउँपालिकाको बेरोजगारलाई रोजगार, रोजगारलाई स्वरोजगार कार्यक्रम संचालन कार्यविधि २०७७, भूकम्प पिडित घुम्ती कोष संचालन कार्यनीति २०७४, गाउँ, नगर विपद् जोखिम न्युनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७६, उपभोक्ता समिति संचालन निर्देशिका २०७४, सहकारी ऐन २०७५, आधारभूत शिक्षा परिक्षा व्यवस्थापन कार्यबिधि २०७४ निर्माण गर्ने जस्ता कार्य गरिरहेको यस गाउँपालिकाले लैससासको क्षेत्र विस्तृत बनाउने उदेश्यका साथ विभिन्न रणनीतिहरू अगाढी सारेको छ । गाउँपालिकाले लैससासको सवालमा लिएका नीतिहरूलाई यसरी बुदागत रुपमा हेर्न सकिन्छ ।

- लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण कार्यक्रम अन्तर्गत महिलाहरुलाई सिपमूलक एवं व्यवसायिक तालिम प्रदान गरी व्यवसाय संचालन गर्ने तर्फ प्रेरीत गरिने, साथै एक, विपन्न तथा दलित महिलाको जिवनस्तर सुर्धानको लागि सिप तथा आयमूलक कार्यक्रमहरु संचालनमा विशेष जोड दिने ।
- महिला हिसां, घरेलु हिसां, चेलीवेटी बेचविखन, जघन्य अपराध विरुद्ध विविध सचेतनामूलक कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने ।
- महिला लक्षित कार्यक्रम तथा महिलाको समग्र क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु संचालन तथा सहजिकरण गर्ने उदेश्यले गठन भएका वडा स्तरिय तथा गाउँपालिका स्तरिय महिला संजाललाई क्रियाशिल बनाइ वडामा रहेका सबै महिला समुहहरुवाट प्रतिनिधित्व हुने गरि वडा स्तरिय महिला संजाल गठन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- बाल संजाल, बाल क्लबहरुको विस्तार मार्फत वालवालिकाहरुको हक हितलाई स्थापित गराइने साथै बाल श्रम शोषण अन्त्य गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने ।
- अनाथ, असहाय, विपन्न दलित बालवालिकाहरुको शिक्षा तथा स्वास्थ्यमा पहुँचको शुनिश्चित गरिनेछ ।
- बाल संजालहरुको क्षमता विकासका कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
- अपाङ्गता भएका तथा जेष्ठ नागरिकहरुको हकहित एवं सेवा माथीको पहुँचलाई सुनिश्चितता गरिने साथै सामाजिक सुरक्षा तर्फ विशेष जोड दिने ।
- जेष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तीहरुको सवालमा काम गर्ने संघ संस्थाहरुसंग समन्वय गरि कार्यक्रमहरु संचालनमा जोड दिने ।
- गाउँपालिकामा एक बाल कोष स्थापना गरी परिचालन गर्ने ।
- गाउँपालिका भित्र रहेका जेष्ठ नागरिकहरुलाई निरन्तर सम्मान तथा अभिनन्दन कार्य गर्ने ।
- आदिवासी, आदिवासी जनजाती तथा पिछडावर्गहरुको उत्थानको लागि सचेतनामूलक, सिपमूलक, रोजगारमूलक तथा आयमूलक कार्यक्रमहरु संचालनमा जोड दिदै लैजाने तथा यस्ता किसिमका कार्यक्रमहरु संचालनका लागि संजाल गठनमा प्रोत्साहन गर्ने ।
- परम्परागत सीपहरुलाई व्यवसायमूलक दिशामा परिणत गर्न विशेष पहल गर्ने ।
- गरिबिको चपेटामा परेकाहरुको तथ्याङ्क अद्यावधिक गरी उनिहरुको आर्थिक, सामाजिक विकासको लागि स्वरोजगारमूलक, सिपमूलक कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने जसमा रोजगारी सृजनाहुने स्थितिलाई बढावा दिने ।

- सुकुम्बासीहरुलाई आर्थिक उपार्जनको लागि अत्यावश्यक प्रोत्साहन कार्यक्रमहरु लागु गर्ने ।
- गाउपालिकामा बन्ने नयाँ भवनहरु भवन आचारसंहिता बमोजिम गर्ने कार्य लाई निरन्तरता दिने ।

यद्यपी यहाँ महिला, जनजाति, दलित, अपाङ्ता भएका तथा पछाडि पारिएका समुदायहरूलाई सिपमुलक तथा क्षमता विकासका क्षेत्रमा ठोस कार्यक्रमहरूको सुरुवाती चरणमा मात्र रहेका छन । साथै विभिन्न कार्यक्रम तथा समितीहरूमा महिला सहभागिता रहेको भएता पनि निर्णय प्रकियामा महिला सहभागिताको सकृयता भने न्यून रुपमा रहेको अवस्था छ ।

## ४. सबल पक्ष तथा कमजोर पक्षहरू (SWOT Analysis)

| गाउँपालिकाको लैससासको सवालमा सबल पक्षहरू |
|---|
| ▪ हाल गाउँपालिकाले निर्माण गरेको ऐन, नियम, कार्यविधि जस्ता कानून निर्माणका क्रममा दलित, महिला, एकल महिला, जनजाती आदिको सहभागिता हुने गरेको । |
| ▪ स्थानीय नीति तथा कानूनमा महिला, पुरुष, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, रैथाने र आप्रवासी कामदार तथा श्रमजीवी उपर हुने विभेद रोक्ने प्रावधान व्यवहारिक रुपमा रहेको । |
| ▪ योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा समावेशी पद्धति विकास र अवलम्वन गरिएको । |
| ▪ गाउँपालिकाको बजेट सीमा निर्धारण समितिले बजेट सीमा निर्धारण गर्दा महिला, बालबालिका तथा बञ्चितीकरणमा परेको समुदायलाई फाइदा पुग्ने गरी केही प्रतिशत बजेट छुट्याउने गरेको । |
| ▪ महिला र बालबालिका लक्षित गरि केही प्रतिशत बजेट विनियोजन गरेर कार्यक्रम सम्पन्न गरेको । |
| ▪ गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका अति विपन्न परिवारलाई नि शुल्क बिमा कार्यक्रम लाई निरन्तरता दिदै आएको । |
| ▪ गाउँपालिकाले लैङ्गिक हिंसा, मानव बेचबिखन, विभेद र असमानता विरुद्धको जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरेको । |
| ▪ विपन्न महिलालाई सिपमूलक तालिम दिई आय आर्जनका कार्यक्रम गर्ने गरिएको । |
| ▪ समिति तथा उप समितिहरू गठन गर्दा लैंगिक तथा समावेशी प्रतिनिधित्वलाई सुनिश्चित गरिएको । |
| ▪ गाउँपालिकाको सबै जसो निकाय तथा समितिहरूमा महिला सहभागिताको सुनिश्चितता तथा कार्यान्वयन (३३%) भएको । |
| ▪ सामाजिक सुरक्षा पञ्जिकरण आदिको प्रविधिको सहयोगबाट अभिलेखीकरण गर्ने गरेको । |
| ▪ समावेशी सुचना प्रणालीको व्यवस्थापनको लागि बजेटको व्यवस्था गरेको । |

| गाउँपालिकाको लैससासको सवालमा सबल पक्षहरू |
| --- |
| ▪ खण्डीकृत सुचना तथा तथ्यांक संकलन अद्यावधिक गर्ने कार्य सुरुवाती अभ्यासमा रहेको । |
| ▪ गाउँपालिकामा सांस्कृतिक तथा धार्मिक सहिष्णुता कायम रहेको । |
| ▪ सञ्चार माध्यम र शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव परेको । |
| ▪ कतिपय महिलाहरू राजनीति, सामाजिक कार्यलगायत विभिन्न विकासका गतिविधिहरूमा सरिक हुन थालेका । |
| ▪ प्रत्येक वडामा १ महिला सदस्य र १ दलित महिला सदस्य अनिवार्य रूपमा निर्वाचित हुने व्यवस्था गरेको हुँदा उनीहरूले सम्पूर्ण महिला, दलित, जनजातिहरूको हक हित तथा अधिकारको पक्षमा आवाज उठाएका कारण सामाजिक न्याय, समानता लगायत समाज सुधारका पक्षमा केही प्रगति भएको । |
| ▪ पालिकामा समाजमा विद्यमान कुरिति, कुसंस्कार, बालविवाह, वहुविवाह, छुवाछुत लगायत हटाउन कार्यक्रमहरू तयार गरि सञ्चालन गर्ने अभ्यास भइरहेको । |
| ▪ गाउँपालिकाले भौतिक संरचना निर्माण गर्दा बालमैत्री, महिलामैत्री र अपाङ्गमैत्री बनाउने रणनीति लिए संगै सरकारी भवन निर्माण कार्य लैससास मैत्री बनाउन सुरुवात गरेको । |
| ▪ सेवा प्रवाह गर्दा दलित, महिला, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएकाहरूलाई प्राथमिकता दिने गरिएको । |
| ▪ परिवार नियोजन, विस्तारित खोप, पोषण, जनसंख्या शिक्षा र जनस्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरू लगायत महिलाको प्रजनन् स्वास्थ्य सुधार सम्बन्धी विशेष कार्यक्रमहरू संचालनमा रहेको । |
| ▪ गाउँपालिकाले आफ्नो पालिकाभित्रका आर्थिक अवस्था कमजोर भएका परिवारका तथा बञ्चितिकरणमा परेको समुदायका सबै बालबालिकालाई दिवा खाजा, निशुल्क पाठ्यपुस्तक, शैक्षिक सामाग्री, पोसाक तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरी सबैलाई गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँचमा पुर्‍याउन मद्दत गरेको । |
| ▪ गाउँपालिकाले सुशासन तथा जवाफदेहिताको लागि नियमित रुपमा कार्यक्रमहरूको सामाजिक परिक्षण, सार्वजनीक सुनुवाई, ,पत्रकार भेटघाट र स्थानीय संचार माध्यम द्वारा सूचना प्रदान गर्ने गरेको । |
| ▪ गाउँपालिकाले जेष्ठ नागरिक, महिला तथा अपाङ्गता भएका लगायतलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता बैङ्कमार्फत वितरण गर्ने गरेको । |
| ▪ प्रत्येक टोलमा महिला तथा आमा समुह गठन गरी हिंसा न्यूनीकरण, क्षमता अभिवृद्धि तथा मूलप्रवाहीकरणका कार्यहरू भइरहेको । |
| ▪ लैङ्गिक समानता तथा समावेशी विकासको लागि विभिन्न सरोकारवाला निकायहरू बीच सञ्जालिकरण गरि लै.स.सा.स. क्षेत्रको विकासको लागि कार्यक्रमहरू गर्ने गरेको । |
| ▪ महिलाहरूले घरको मात्र काम नभई घर बाहिरको काम पनि गर्न सक्छन् भन्ने सन्देश दिएका । |

| गाउँपालिकाको लैससासको सवालमा सबल पक्षहरू | |
|---|---|
| **मुख्य संभावना र अवसरहरू** | |
| ▪ | अपाङ्ग पुनर्स्थापना केन्द्र, विपन्न सहायता केन्द्र, अनाथालय तथा जेष्ठ नागरिक स्याहार केन्द्र स्थापना गरी न्यायपूर्ण समाजको स्थापनामा सहयोग पुऱ्याउन सकिने । |
| ▪ | शिक्षा र जनचेतनामा आएको क्रमिक सकारात्मक सुधारका कारण महिला तथा सीमान्तकृत वर्गको उत्थानमा उपयुक्त वातावरण बन्दै जाने । |
| ▪ | सबै तह र तप्काका समुदायलाई सामाजिक मूल प्रवाहिकरणमा ल्याउँदा गाउँपालिकाको समग्र विकास प्रक्रियाले गति लिन सक्ने । |
| ▪ | महिलाहरू राजनीतिक गतिविधिमा संलग्न हुन थालेकाले उनीहरूका आवाजहरू सम्बन्धित निकायमा पुऱ्याउन सहज भएको । |
| ▪ | एकल महिला, बेरोजगार महिला, अति पिछडिएका तथा विपन्नहरूका लागि रोजगारमूलक तालिमको व्यवस्था गर्न सकिने । |
| ▪ | महिला तथा पुरुषको समविकासको लागि छुट्टै लै.स.सा.स. रणनीति तयार गरि कार्यान्वयन गर्न सकिने । |
| ▪ | गाउँपालिकामा स्थानीय कर्मचारीहरू कार्यरत रहेको हुँदा समुदायको भाषा संस्कृति बुझ्ने भएकाले काम गर्न सहज हुने जसले गर्दा सबै समुदायको समस्याहरू, चुनौतीहरूलाई नजिकबाट नियाल्न सकिने । |
| ▪ | स्थानीय सूचनाहरू स्थानीय भाषामा प्रवाह तथा प्रसारण गरी सबै क्षेत्रमा सबै समुदायको सहभागीता शुनिश्चित गर्न सकिने । |

| गाउँपालिकाको लैससासको सवालमा कमजोर पक्षहरू | |
|---|---|
| ▪ | गाउँपालिकामा सामुदायिक भेटघाट केन्द्र, दलित सञ्जाल, महिला सञ्जाल, वृद्धाश्रम, बाल सुरक्षा तथा सुधार गृह जस्ता भवनहरूको अभाव रहेको । |
| ▪ | बञ्चितिकरण र जोखिममा परेका व्यक्ति र समुदायको लागि विशेष कार्यक्रम तथा बजेटको व्यवस्था गर्न नसकिएको । |
| ▪ | समाजमा महिला, दलित, लैङ्गिक तथा यौनीक संख्यक,अपाङ्गता भएका व्यक्तीहरूको समग्र सामाजिक स्तर कमजोर रहेको । |
| ▪ | जातीय भेदभाव पूर्ण रूपले अन्त्य हुन नसकेको । |
| ▪ | सीमान्तकृत समुदाय, आदिवासी जनजातिहरूको आर्थिक र सामाजिक सबलीकरण हुन नसकेको । |
| ▪ | जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू अपेक्षाकृत रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेका । |
| ▪ | लुकिछिपी बाल विवाह गर्ने प्रचलन हालसम्म कायम रहेको । |

| गाउँपालिकाको लैससासको सवालमा कमजोर पक्षहरू |
|---|
| **प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू** |
| ▪ लैङ्गिक विभेद तथा हिंसाले समाजमा सामाजिक विग्रह ल्याउनुका साथै विकासको गतिमा नकारात्मक असर पर्न सक्ने । |
| ▪ महिला पछाडि पर्दा समग्र पारिवारिक संगठन र समाज नै विकृत बन्न सक्ने । |
| ▪ सामाजिक सौहार्दता, मेलमिलाप, शान्ति र समृद्धिका लागि सामाजिक विवेकको प्रयोग गरी सामाजिक अन्तरघुलनका साथै महिला शसक्तिकरण र सीमान्तकृत वर्गको मूल प्रवाहिकरण गर्नुपर्ने । |
| ▪ व्यापक रूपमा महिला शिक्षा तथा अन्य जातजाति, अल्पसङ्ख्यक र सीमान्तकृतहरूलाई विशेष रूपमा लक्षित गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने । |
| ▪ प्रसूती सेवाको व्यवस्था गर्नुको साथै प्रजनन् स्वास्थ्यबारे जनचेतना फैलाउनुपर्ने । |
| ▪ घरेलु हिंसा र महिला हिंसा निर्मूल गर्नुपर्ने । |
| ▪ बालविवाह तथा बहुविवाहलाई दण्डित गर्नुपर्ने । |
| ▪ बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा महिलामैत्री संरचनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने । |
| ▪ गाउँपालिकाले संचालन गर्ने क्षमता विकास कार्यक्रमहरूमा सहभागिहरूको छनौट गर्दा लैङ्गिक तथा सामाजिकरुपमा बञ्चितिकरणमा परेका व्यक्ति र समूहलाई विशेष प्राथमिकतामा राखेर आवश्यक पहिचानका आधारमा गर्नुपर्ने । |
| ▪ सीमान्तकृत समुदाय, आदिवासी जनजातिहरूको आर्थिक र सामाजिक सबलीकरण हुन नसकेको । |
| ▪ जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू अपेक्षाकृत रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेका । |
| ▪ लुकिछिपी बाल विवाह गर्ने प्रचलन हालसम्म कायम रहेको । |
| ▪ गाउँपालिकाले आवधिक योजना, गुरु योजना तथा पार्श्वचित्र जस्ता योजनाहरू निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्दा यसको उद्देश्य, रणनीति तथा नतिजामा लैंगिक तथा समाजिकरुपमा बञ्चितिमा परेको व्यक्ति र समुहको आर्थिक तथा सामाजिक हैसियतमा परिवर्तन एवम् रुपान्तरण ल्याउने गरी गर्नुपर्ने । श्रमजीवि उपरहुने विभेद रोक्ने प्रावधानका लागि उचित दस्तावेज तय गर्नु पर्ने । |
| ▪ कार्यालयमा हुनसक्ने हिंसाको सुनुवाईको लागि लैङ्गिक डेक्सको विकास र आवश्यक मानवीय श्रोतहरूका लागि बजेटको व्यवस्था गरिनुपर्ने । |
| ▪ गाउँपालिकालाई लैङ्गिक हिंसा रहित गाउँपालिका घोषणा गर्नु पर्ने । |
| ▪ गर्भवती तथा सुत्केरी महिलाहरूको हितको लागि प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धी रणनीति बनाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्ने । |
| ▪ गाउँपालिकाले संचालन गरेका योजना, तथा कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मुल्याङकन् गर्दा लै.स.सा.स दृष्टिकोणवाट विश्लेषण गर्ने अनुगमन तथा मुल्याङकन् मापदण्ड तयार गर्नुपर्ने । |

# ५. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति

**दिर्घकालिन सोच**

लैङ्गिकता तथा सामाजिक समावेशीकरणका हिसाबले न्यायपूर्ण र समान समाज निर्माण

**दिर्घकालीन लक्ष्य**

लिङ्ग, वर्ग, क्षेत्र, धर्म, सम्प्रदाय, वर्ण, भाषा, क्षेत्र लगायत कुनैपनि दृष्टिले समान, सभ्य र सौहार्दपूर्ण समाजको स्थापना गर्ने ।

**उद्देश्य**

**लैङ्गिक समानता**

१) लैङ्गिक समानता कायम गरी महिला, किशोरी तथा बालिकाको सर्वाङ्गिण विकास गर्न रणनीतिगत तथा स्थानीय सरकारका संरचनाहरू सक्षम तुल्याउनु ।

२) लैङ्गिक समानतामैत्री असल शासन प्रर्वद्धन गर्नु ।

३) समाजमा रहेका लैङ्गिक भेदभावपूर्ण संस्कार, कुरिति, परम्परा र अभ्यासहरूको अन्त्य गरी सामाजिक न्यायमा आधारित सभ्य समाजको निर्माण गर्नु ।

४) महिला शशक्तिकरणका लागि सर्वाङ्गीण विकासको अवधारणा व्यवहारमा उतार्नु ।

**उद्देश्य-१**

लैङ्गिक समानता कायम गरी महिला, किशोरी तथा बालिकाको सर्वाङ्गिण विकास गर्न नीतिगत सुधार तथा स्थानीय सरकार संयन्त्र र संरचनाहरूलाई सक्षम तुल्याउनु

**रणनीती**

१.१ पालिकाले निर्माण तथा अबलम्बन गर्ने विकास सम्बन्धी सम्पूर्ण नीति, रणनीति, निर्देशिका तथा अन्य औजारहरू पूर्णत लैङ्गिकरुपमा सूसुचित, संवेदनशील र मैत्रीपूर्ण बनाउने ।

१.२ प्रभावकारी लैङ्गिक मैत्री संयत्रहरूको विकास गरी संस्थागत गर्दै लैजाने ।

**कार्यनीति**

१.१.१ पालिकाद्धारा हालसम्म निर्माण गरि लागु भएका विकास सम्बन्धी नीति, नियम, निर्देशिका तथा औजारहरू पूर्णत लैङ्गिक दृष्टिकोणबाट उपयूक्त भए नभएको विश्लेषण गरी सुधार गरिनेछ ।

१.१.२ पालिकाद्धारा सम्पादन गर्ने वा गराउने विकास, योजना तथा नीति निर्माण सम्बन्धी कृयाकलापहरूका कार्यक्षेत्रगत शर्तहरू तयार पार्दा लैङ्गिकतामैत्री भएको नभएको सुनिश्चित गरिनेछ ।

१.१.३ पालिकामा भैरहने सबै प्रकारका कृयाकलापहरू लैङ्गिक मैत्री भएको सुनिश्चित गर्न लैङ्गिक श्रोत व्यक्तिको (अधिकारीको) व्यवस्था गरि निरन्तर विज्ञसंग सल्लाह सुझाव लिइनेछ ।

## कार्यनीति

१.१.४ लैङ्गिक मैत्री योजना, नीति, कार्यक्रम तथा व्यवहारहरूको सुनिश्चितता गर्न सम्बन्धित सरोकारवालाको सहभागिता सुनिश्चित गरी समग्र निर्णय प्रकृयामा उनीहरूका आवाजहरूलाई सम्बोधन गरिनेछ ।

१.१.५ नीतिगत सुधार गर्न दस्तावेजहरूमा लक्षित समुदायका परिभाषा र पहिचान स्पष्ट गरिनेछ ।

१.१.६ लैङ्गिकताको क्षेत्रमा महशुस योग्य सुधार गर्न यस सम्बन्धी खण्डकृत तथ्याङ्कहरूको उपयोग गरिनेछ ।

१.१.७ निश्चित समयमा अद्यावधीक हुने खण्डकृत तथ्याङ्क प्रणालिको निर्माण गरिनेछ ।

१.२.१ पालिकामा सामाजिक विकास शाखालाई श्रोत र साधानयूक्त तुल्याई लैङ्गिकता सम्बन्धी विषय र कृयाकलापको सम्बोधन हुने केन्द्रको रुपमा विकास गरिनेछ ।

१.२.२ स्थानीय न्यायिक समितिलाई प्रभावकारी कार्य सम्पादन गर्न सबल र सक्षम तुल्याइने छ ।

१.२.३ न्यायिक समितिका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूलाई न्याय सम्पादन तथा मेलमिलाप सम्बन्धी नियमित तालिम तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

१.२.४ गुनासो दर्ता अभिलेखिकरण तथा सम्बोधन सयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।

१.२.५ महिला कर्मचारीहरूका लागि स्तनपान कक्ष तथा शिशु याहार कक्षको निर्माण गरिनेछ ।

१.२.६ महिला मैत्री शौचालयको अनिवार्य प्रबन्ध गरिनेछ ।

१.२.७ सार्वजनिक संरचना निर्माण गर्दा महिला मैत्री संरचना निर्माणको सुनिश्चितता हुने रणनीति कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१.२.८ पालिकाको GESI सम्पर्क अधिकारीलाई क्षमता विकास सम्बन्धी नियमित तालिम र अभिमुखिकरण गरिनेछ ।

१.२.९ GESI परिक्षण तथा सामाजिक परिक्षणलाई नियमित र संस्थागत गरिनेछ ।

१.२.१० स्थानिय उपभोक्ता समिति र स्थानीय विकासमा कृयाशिल अन्य समितिका पदाधिकारीहरूलाई लैङ्गिकताको विविध संवेदनशिल पक्षहरूमा सुसुचित हुनेगरी नियमित अभिमुखिकरण गरिनेछ ।

## उद्देश्य - २

लैङ्गिक समानता मैत्री असल शासन प्रर्वद्धन गर्नु ।

## रणनीती

२.१ सामाजिक न्यायमा आधारित लैङ्गिक मैत्री शासन स्थापित गर्न प्रभावकारी संस्थागत संयन्त्रण निर्माण गर्ने ।

## कार्यनीति

२.१.१ पालिकामा लैङ्गिक समानतासंग सम्बन्धित सामाजिक विकास शाखा, न्यायिक समिति, लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्ति लगायतका सरोकारवालाहरू लैङ्गिक समानताका दृष्टिले शासकीय तहमा रहेका असल अभ्यास, सिद्धान्त, अवधारणा र प्रतिफल बारे सुसुचित गर्न विशेष तालिम प्रदान गरिनेछ ।

## कार्यनीति

२.१.१ पालिकामा लैङ्गिक समानतासंग सम्बन्धित सामाजिक विकास शाखा, न्यायिक समिति, लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्ति लगायतका सरोकारवालाहरू लैङ्गिक समानताका दृष्टिले शासकीय तहमा रहेका असल अभ्यास, सिद्धान्त, अवधारणा र प्रतिफल बारे सुसुचित गर्न विशेष तालिम प्रदान गरिनेछ ।

२.१.२ विषेश गरि लैङ्गिकतासंग प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष गाँसिएका स्थानीय कानून निर्माण गर्दा कानून मस्यौदाकारहरूलाई यथेष्ट तालिम तथा अभिमुखिकरण गरिनेछ ।

२.१.४ लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट प्रणालीलाई पूर्णत संस्थागत गरिनेछ ।

२.१.५ सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्र दुवैमा कार्यस्थलमा लैङ्गिक संवेदनशीलता तथा समानता सुनिश्चित गर्न विशेष आचारसंहिता निर्माण गरी लागु गरिनेछ ।

२.१.६ यस प्रकारका आचार संहिता, कानून तथा विविध प्रावधानहरूका अन्तर बस्तुका बारेमा सर्वसाधारणलाई व्यापक रुपमा सुसुचित गर्न विभिन्न संचार माध्यमहरूलाई परिचालन गरिनेछ ।

२.१.७ स्थानीय तथ्याङ्क प्रणालीलाई लैङ्गिक विषयसंग सम्बन्धित सम्पूर्ण खण्डीकृत तथ्याङ्कहरूको समेत व्यवस्थापन गर्ने प्रणालीको रुपमा विकास गरिनेछ ।

२.१.८ यस प्रकारको तथ्याङ्क प्रणालीलाई सूचना प्रविधि मैत्री र सहजै पहूँच योग्य तुल्याइनेछ ।

२.१.९ पालिकामा हुने सार्वजनिक नियुक्ती तथा कर्मचारी भर्ना जस्ता कृयाकलापहरू पूर्णत समानूपातिक समावेशिताको सिद्धान्तमा आधारित बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।

२.१.१० बहुविभेद परेका सीमान्तकृत, अल्पसंख्यक, अपाङ्गता लगायतका अति विपन्न वर्गका महिलालाई सकारात्मक विभेदको सिद्धान्त अनुरुप विशेष शसक्तिकरणका कार्यक्रमहरू संचालन गरी सोही बमोजिम तथ्यगत सूचनामा आधारीत बजेट विनियोजन गरिनेछ ।

२.१.११ लैङ्गिकमैत्री असल शासन स्थापित गर्न समूदाय, नागरीक समाज, आमा समूह, ग्रैह सरकारी संस्था, दातृ निकाय अभिन्नता, युवा तथा किशोरीहरूको सहभागिता सुनिश्चित गरी सहकार्य गरिनेछ ।

## उद्देश्य - ३

समाजमा रहेका लैङ्गिक भेदभावपूर्ण संस्कार, व्यवहार, कुरिति, परम्परा र अभ्यासहरूको अन्त्य गरी सामाजिक न्यायमा आधारित सभ्य समाजको निर्माण गर्नु

## रणनीती

३.१ नैतिक मूल्य, सामाजिक तथा मानविय आचरणको पर्वद्धन मार्फत सबै प्रकारका भेदभाव अन्त्य गरी सामाजिक रुपान्तरण गर्ने

३.२ लैङ्गिक हिंसा साथै यौन हिंसा लक्षित विषेश कार्यक्रम संचालन गर्ने

## कार्यनीति

३.१.१ विद्यालय तहको पाठ्यक्रम साथै विद्यार्थीहरूलाई लैङ्गिक समानता झल्काउने र प्रर्वद्धन गर्ने प्रकारका शैक्षिक सामाग्रीको प्रयोग गरी व्यापक चेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।

३.१.२ पालिकाभर रहेका सामाजिक कुप्रथाहरूको अध्ययन र पहिचान गरिनेछ । साथै यस प्रकारका कुप्रथाको कारण समेत विश्लेषण गरीनेछ ।

३.१.३ घर परीवार, सार्वजनिक स्थल, समाज कार्यस्थल लगायतका सर्वत्र प्रयोग हुने भाषामा लैङ्गिक असमानता झल्काउने तथा असंवेदनशील भाषा, बोली तथा व्यवहारको उन्मुलन गर्न सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई समेटी व्यापक जनजागरण अभियान संचालन गरिनेछ ।

३.१.४ महिला भूमिका रुपान्तरणका क्षेत्रमा नतिजामूखी कार्यक्रम संचालन गरी स्थानीय महिलाहरूलाई उत्प्रेरणा जगाइनेछ । यस कार्यमा विषेश गरी पुरुष सरह भूमिका निभाइरहेका महिलाका सफलताका कथाहरू उनीहरूको तहबाट संप्रेषण गर्ने कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

३.१.५ महिलाको भूमिका रुपान्तरण तथा शशक्तिकरणका लागि प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउने उत्कृष्ट पुरुषहरूको पहिचान गरी वार्षिक रुपमा पुरस्कृत गरिनेछ ।

३.२.१ हरेक वर्ष महिला माथि हुने दुर्व्यवहारको तथ्याङ्क राख्न टोल टोलमा महिला सेलहरू गठन गरि उनीहरू मार्फत गोपनियता कायम गरी विवरण संकलन गरिनेछ ।

३.२.२ महिला माथि हुने हिसांको प्रकृतिबारे विषेश अध्ययन गरिनेछ ।

३.२.३ महिला हिंसा सम्बन्धी अध्ययनका निचोडहरूको आधारमा न्यूनिकरणका प्रभावकारी उपायहरू पहिचान गरिनेछ ।

३.२.४ स्थानीय महिला सेलहरूलाई सकृय बनाई महिला माथि हुने हिंसा उन्मुलन गर्न सामुहिक प्रयासलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

३.२.५ यौन शोषण र यौन हिसा विरुद्ध बनेका कानूनहरूको व्यापक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।

३.२.६ विपन्न र असाहाय महिलाहरूको लागि भेदभाव र हिंसा विरुद्ध निशुल्क कानूनी उपचार प्रदान गर्न विषेश संयन्त्र विकास गरिनेछ ।

३.२.७ न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरूलाई नियमित पुर्नताजगी तालिम प्रदान गरिनेछ ।

३.२.८ महिला हिंसा विरुद्ध सुरक्षा निकायको भूमिका प्रभावकारी तुल्याउन स्थानीय समुदाय र सुरक्षा निकायबीच नियमित अन्तकृया आयोजना गरिनेछ ।

३.२.९ यौन हिंसाका घटनाहरूलाई नलुकाई उजागर गर्न सुरक्षा निकाय र महिला सेलको सहयोगमा विद्यालय स्तरमा किशोर-किशोरी केन्द्रित कार्यक्रमहरू नियमित संचालन गरिनेछ ।

३.२.१० हिंसा पिडित, बेचविखनमा परेका महिला, किशोरी वा बालिका लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकका लागि विषेश सुरक्षा र संरक्षण गर्न सुरक्षा गृह तथा दिर्घकालिन रुपमा पुर्नस्थापना गर्न पुर्नस्थापना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।

३.२.११ हिंसा पिडित महिला तथा किशोरीहरू लक्षित मनोपरामर्शका कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ । मनोपरामर्श सेवालाई नियमित र पहुँच योग्य बनाउन call center संचालनमा ल्याइनेछ ।

३.२.१२ हिंसा पिडितहरूको उद्धार गर्न हेल्पलाईन सेवा संचालन गरिनेछ ।

३.२.१३ लैङ्गिक तथा यौन हिंसा न्यूनिकरण गर्न समुदायस्तरमा आवश्यकता अनुसार निगरानी तथा

## कार्यनीति

सहायता समूह गठन गरिनेछ ।

३.२.१४ साइबर अपराध र त्यसका नकारात्मक प्रभावका साथै साइबर कानूनका विषयमा स्थानीय सर्वसाधरणलाई सुसुचित गर्न स्थानीय संचार माध्यमहरूको व्यापक प्रयोग गरिनेछ ।

३.२.१५ हिंसा प्रभावित तथा जोखिममा रहेका महिलाहरू केन्द्रित विशेष आयआर्जनका कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।

३.२.१६ समाजमा व्याप्त अन्धविश्वास र कुरिती जस्तै महिनावारी, बालबिवाह, बहुबिवाह, दाइजो तथा तिलक जस्ता प्रथाहरूका नकारात्मक प्रभावबारे विद्यालयस्तरबाट जागरण गर्ने प्रकारका छात्र छात्रा केन्द्रित कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

३.२.१७ बोक्सिका नाममा हुने सबै प्रकारका हिंसाको सम्बोधन ,सुनवाई कार्वाही हुने वडा स्तरीय संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।

३.२.१८ लैङ्गिक तथा यौनीक अल्पसंख्यकहरूका समस्याहरू सम्बोधन गर्न उनीहरूको वस्तुगत विवरण संकलन गरी समाजमा आत्मसाथका साथ सहज तरीकाले जीवनयापन गर्न सक्ने वातावरण निर्माण गर्न व्यापक जनचेतना अभिबृद्धि गरिनेछ ।

## उद्देश्य - ४

महिला शसक्तिकरणका लागि उनीहरूको सर्वाङ्गिण विकासको अवधारणालाई व्यवहारमा उर्तानु

## रणनीती

४.१ समान कामका लागि समान ज्याला सुनिश्चित गरी श्रममा हुने विभेदको अन्त्य गर्ने साथै आर्थिक विकासमा महिलाको भूमिकालाई उच्च कदर गर्ने

४.२ महिला उद्यमशिलता तथा स्वरोजगारी प्रर्वद्धन गरी महिलाको आर्थिक शसक्तिकरण गरिनेछ ।

४.३ श्रोत र साधन माथि महिलाको समान पहुँच, नियन्त्रण र निर्णय प्रकृयामा सहभागिता सुनिश्चित गरी आर्थिक रुपमा सबल तुल्याइनेछ ।

## कार्यनीति

४.१.१ घरेलु कामकाजमा महिला र पुरुषको हिस्सा समान गर्न महिलालाई औपचारीक साथै उच्च प्रतिफल मूखी कामकाज तर्फ आर्कषण गर्न कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

४.१.२ आफ्नो श्रमको अधिकांश समय घरेलु काममा व्यत्तित गर्नुपर्ने महिलाको तथ्याङ्क तयार पारिनेछ ।

४.१.३ यस प्रकारका काममा संलग्न महिलालाई घर बाहिरका उत्पादनमुलक काममा आर्कषण गर्न उनीहरूका परिवारसंग अन्तकृया तथा सहकार्य गरिनेछ ।

४.१.४ ज्ञान, सीप तथा साक्षरतामा पुरुष र महिला बीचको अन्तरलाई शुन्यमा झार्न लक्षित कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।

४.१.५ विश्वविद्यालय शिक्षा पुरा गर्न चाहने महिलाहरूलाई विशेष प्रोत्साहनका कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

४.१.६ बुहारी शिक्षा कार्यक्रम संचालन गरी विवाह पछि, विवाहको कारणले अध्ययन गर्न नपाएका

## कार्यनीति

महिलाको लागि विशेष प्रत्साहन हुने कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

४.२.१ महिला उद्यमशिलता बृद्धि गर्न समूहमा व्यवसाय संचालन गर्न योजनाहरूमा मापदण्डका आधारमा व्याजमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

४.२.२ कम्तीमा २ जना महिलालाई रोजगारी दिने उद्यम गर्न चाहेमा त्यस्ता उद्यमशील महिलालाई मापदण्डका आधारमा Venture Capital को व्यवस्था गरिनेछ ।

४.२.३ सफल महिला उद्यमीहरूलाई उद्यमशिल महिलाहरूसंग साक्षात्कार गाराई उत्प्रेरणा जगाउने कृयाकलाप संचालन गरिनेछ ।

४.२.४ पालिकामा उद्यमी महिलाहरूको पहिचान गरी उनीहरूका अपेक्षा र समस्याबारे बुझ्न वर्षमा एक पटक अर्न्तकृया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

४.२.५ उद्यमी महिलाहरूको रुचीका क्षेत्रमा नियमित तालिम प्रदान गरिनेछ ।

४.२.६ राष्ट्रिय लैङ्गिक समानता नीति २०७७ बमोजिम “एक स्थानीय तह एक बिक्री केन्द्र” कार्यक्रम अनुरुप स्थानीय स्तरमा महिलाहरूले उत्पादन गरेका वस्तुहरूको बजार सुनिश्चित गर्न पालिकामा एक विक्री केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।

४.२.७ प्राविधिक विषय अध्ययन गर्न चाहने महिलाहरूका लागि विषेश प्रोत्साहन वापत अध्ययन खर्चमा मापदण्ड आधारमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

४.२.८ कुनै प्रकारका सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने महिलाहरूलाई निशुल्क विशेष तयारी कक्षा संचालन गरिनेछ ।

४.२.९ कानून विषयमा स्नातकोत्तर गर्न चाहने जेहन्दार महिलालाई मापदण्डका आधारमा छात्रवृति प्रदान गरिनेछ ।

४.२.१० पालिकामा रहेका ठूला महिला उद्यमीहरूलाई विशेष सम्मान प्रदान गरिनेछ ।

४.२.११ उद्यमी महिला संजाल निर्माण गर्न पालिकाले सहजिकरण गर्नेछ ।

४.३.१ पूँजीबजारमा महिलाको पहुँच बृद्धि गर्न स्थानीय महिला सेल मार्फत जागरण र अभिमुखिकरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

४.३.२ महिलाद्धारा संचालीत व्यवसाय तथा उद्योगहरूमा मापदण्डका आधारमा विशेष छुटको प्रवन्ध गरिनेछ ।

४.३.३ महिला उद्यमशिलता सहजिकरण केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।

४.३.४ भविष्यमा पालिकामा स्थापना हुने औद्योगिक ग्राममा महिला उद्यमीहरूका लागि विषेश स्थानको प्रबन्ध हुनुपर्ने नीति निर्माण गरिनेछ ।

४.३.५ स्थानीय सहकारी, वित्तिय संस्था तथा बैकंहरूसंग सहकार्य गरी महिलाद्धारा गरिने व्यवसायमा विशेष छुट र सहजिकरण गर्ने प्रबन्ध मिलाइने छ ।

४.३.६ महिला सहकारीहरूलाई विशेष प्रोत्साहन गर्ने नीति निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

४.३.७ स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित महिलाद्धारा संचालित उद्योगहरू स्थापना गर्ने महिला समूहलाई विषेश आधार बनाइ सोही आधारमा विशेष अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।

## सामाजिक समावेशीकरण

### दिर्घकालिन सोच

लैङ्गिकता तथा सामाजिक समावेशीकरणका हिसाबले न्यायपूर्ण र समान समाज निर्माण

### दिर्घकालिन लक्ष्य

लिङ्ग, वर्ग, क्षेत्र, धर्म, सम्प्रदाय, वर्ण, भाषा, क्षेत्र लगायत कुनैपनि दृष्टिले समान, सभ्य र सौहार्दपूर्ण समाजको स्थापना गर्ने ।

### उद्देश्य

सामाजिक समावेशीकरणका दृष्टिकोणले मूल प्रवाहमा नपरेका सबै लिङ्ग, जात, धर्म, सम्प्रदाय, भाषा, क्षेत्र, उमेर वा अन्य आधारमा हुने सबै प्रकारका विभेदको अन्य गरी सामाजिक समावेशीता सुनिश्चित गर्नु ।

### उद्देश्य-१

सामाजिक समावेशिकरणका दृष्टिकोणले मूल प्रवाहमा नपरेका सबै लिङ्ग, जात, धर्म, सम्प्रदाय, भाषा, क्षेत्र, उमेर वा अन्य आधारमा हुने सबै प्रकारका विभेदको अन्य गरी सामाजिक समावेशीता सुनिश्चित गर्नु ।

### रणनीती

१.१ पालिकाले सम्पन्न गर्ने सबै विकास कृयाकलाप, सेवा, प्रवाह, योजना नीति तथा कार्यक्रममा सामाजिक समावेशीकरणको सिद्धान्त पूर्णत अबलम्बन गर्ने ।

१.२ सामाजिक समावेशीताका दृष्टिकोणबाट पछाडी परेका नागरीकहरूको आर्थिक सबलिकरण र मूल प्रवाहिकरण सुनिश्चित हुने कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।

१.३ व्यापक सामाजिक जागरणका अभियान संचालन गरिनेछ ।

१.४ सामाजिक समावेशीकरणमा संलग्न संस्थागत संयन्त्रलाई श्रोत साधन सम्पन्न गरी सबलिकरण गरिनेछ ।

### कार्यनीति

१.१.१ पालिकाको स्थानीय सामाजिक समावेशीकरण नीति निर्माण गरी लागु गरिनेछ ।

१.१.२ हाल कार्यान्वयन भैरहेका सम्पूर्ण विकास कार्यक्रम तथा सेवा प्रवाहमा सामाजिक समावेशीताको सिद्धान्त कार्यान्वयन भए नभएको विश्लेषण र परिक्षण गरी प्रतिवेदन प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ ।

१.१.३ विद्यमान कानूनहरूको पुनरावलोकन गरी सामाजिक समावेशीताको सिद्धान्त बमोजिम संसोधन गरिनेछ ।

१.१.४ नीति निर्माण तथा कानून संशोधन गर्ने कृयाकलापहरू लक्षित वर्गको सहभागिता र प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरी उनीहरूका आवाज सम्बोधन हुनेगरी गरिनेछ ।

## कार्यनीति

१.१.५ नेपाल पक्ष राष्ट्र भई हस्ताक्षर गरेका सम्पूर्ण अन्तराष्ट्रिय अभिसन्धि तथा प्रतिबद्धताहरू अनुरुप समावेशीताको अवधारण कार्यान्वयन हुने वातावरण निर्माण गर्न अध्ययन गरिनेछ ।

१.१.६ स्थानीय सरकार बाहेक नीजि क्षेत्र, सहकारी गैह्र सरकारी संस्था तथा स्थानीय सरकारको मातहतमा रहने सम्पूर्ण संघ, संस्था व्यवसायिक प्रविष्ठान तथा कार्यस्थलहरूमा सामाजिक समावेशीता कार्यान्वयन हुने गरी नीति तथा कृयाकलापहरू परिमार्जन गर्नुपर्ने प्रावधान राखिनेछ ।

१.१.७ सामाजिक समावेशीता कार्यान्वयनमा आइपरेका कठिनाई र बाधा व्यवधानलाई शुक्ष्म रुपमा अध्ययन गरी टोल -टोलको तहबाट समाधानका वस्तुगत उपायहरू पहिचान गरिनेछ ।

१.१.८ नियमित रुपमा सामाजिक समावेशीकरणमा भैरहेका उपलब्धी साथै कमीकमजोरीको अवस्था यकिन गर्न चुस्त प्रतिवेदन प्रणालीको निर्माण गरिनेछ ।

१.१.९ सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी सम्पूर्ण खण्डीकृत तथ्याङ्कहरू नियमित रुपमा अध्यावधिक हुने प्रबन्ध गरी सूचना प्रविधि मैत्री तथा पहुँच योग्य तुल्याइनेछ ।

१.१.१० वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा सामाजिक समावेशीता सुनिश्चित गर्न स्थानीय सामाजिक विकास समिति र सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई प्रशिक्षण गरिनेछ ।

१.१.११ सामाजिक समावेशीकरण सम्पर्क व्यक्तिको व्यवस्था गरी कार्य विवरण तोकिनेछ ।

१.१.१२ हिंसा, विपद, गरीबी आदिका कारण पूर्ण संरक्षणको आवस्यकता भएका कुनै प्रकारका व्यक्तिहरूको अभिभावकत्व पालिकाले लिनेछ ।

१.१.१३ बेसहारा, फकिर, सडक मानव, जेष्ठ नागरिकहरूको न्यूनतम आवश्यकता र सुरक्षाका लागि पालिकामा एक संरक्षण केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।

१.१.१४ संरक्षणको आवश्यकता पर्ने सम्पूर्ण नागरिकको वडागत लगत संकलन गरी परिचय पत्र वा स्थितिको पहिचान खुल्ने पहिचान पत्र प्रदान गरिनेछ ।

१.१.१५ पालिकाभित्र हुने विकास कृयाकलाप तथा प्रधानमत्री रोजगार कार्यक्रम जस्ता कार्यक्रमहरूमा लक्षित वर्गको रोजगारी सुनिश्चित हुनेगरी प्राथमिकता प्रदान गरीनेछ ।

१.१.१६ स्थानीय टोल सुधार संस्था, क्लब, सामुदायिक संस्था आदिमा समावेशीता सुनिश्चित हुनेगरी सदस्यहरू मनोनयन नियूक्ति वा चयन गर्नुपर्ने प्रावधान कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१.१.१७ सामाजिक परिक्षणलाई नियमित गरी प्रतिवेदन प्रणलीमा आबद्ध गरिनेछ ।

१.२.१ पालिकाको सामाजिक समावेशीताको वस्तुगत तथ्याङ्कका आधारमा समावेशी सूचकहरूको निर्माण गरी समावेशीतालाई मापनयोग्य तुल्याइनेछ ।

१.२.२ पालिका तथा अन्य विकास साझेदारहरू द्धारा गरिने समावेशी कार्यक्रमहरूमा दोहोरोपन आउन नदिन र दर्बल क्षेत्रमा बजेट विनियोजन तथा योजना छनोट गर्न सामाजिक विकास समितिलाई सकृय र जिम्मेवार तुल्याइनेछ ।

१.२.३ पालिकाको अभिलेख प्रणालीलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाउन प्रत्येक वडा कार्यालय लगायत सामाजिक विकास शाखालाई श्रोत र साधन यूक्त बनाइनेछ ।

१.२.४ लक्षित समुदाय र अन्य आम नागरीकहरूका बीच रहेका अन्तरलाई कम गर्न विषय क्षेत्र कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गरिनेछ । उदाहरणका लागि साक्षरता प्रतिशत, स्वास्थ्य सेवा, पहुँच आदि ।

१.२.५ आय आर्जन तथा आर्थिक शसक्तिकरणका लागि बीउ पूँजी वितरण गर्न अति विपन्न लक्षित

## कार्यनीति

वर्गको पहिचान गरी अनुदानको मापदण्ड तयार गरिनेछ ।

१.२.६ बाञ्चितिकरणमा परेका बालबालिका नैसर्गिक अधिकारहरू सुनिश्चित गर्न विशेष गरी स्वास्थ्य, पोषण र शिक्षाका कार्यक्रमहरूलाई विशेष प्राथमिकता प्रदान गरिनेछ ।

१.२.७ विपन्न र लक्षीत वर्ग केन्द्रित सीप विकास तालिमहरू संचालन गरिनेछ ।

१.२.८ विपनन लक्षित सरल कर्जाको प्रबन्ध गरिनेछ ।

१.२.९ अति विपनन परिवारलाई बचत गर्ने परिपाटी बसाल्न सहकारीमा आबद्ध गराइने छ ।

१.२.१० अति विपनन वर्गमा लक्षित वित्तिय साक्षरता कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

१.२.११ परम्परागत पेशामा संलग्नहरूलाई सीप विकास मार्फत आधुनिकरण गर्दै लैजाने साथै मौलिकता प्रर्वद्धन गर्ने लक्षित कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१.२.१२ लक्षित वर्गलाई उपयूक्त हुने सामाजिक सुरक्षा योजनामा समाहित गरिनेछ ।

१.२.१३ लक्षित वर्गको स्वास्थ्य बीमा गरिनेछ साथै अति विपन्न वर्गलाई स्वास्थ्य बीमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

१.२.१४ मूल प्रवाह भन्दा बाहिर रहेका शैक्षिक संस्थाहरू जस्तै गुरुकुल, आश्रम, वेद, विद्याश्रम, गुम्बा, मदरसा लगायतका धार्मिक गुठी तथा शैक्षिक संस्थाहरूको क्रमश सुदृढिकरण गरिनेछ ।

१.२.१५ स्थानीय लोपउन्मुख भाषा, लिपि तथा गाथाहरूको संरक्षण गर्न अर्मूत सांस्कृतिक परम्पराको सूचिकरण गरी ठोस कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

१.२.१६ यस्ता परम्परा, संस्कृति र पहिचान संरक्षण गर्न पालिकास्तरीय सांस्कृतिक केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।

१.२.१७ जोखिममा जीवन बिताइरहेका हिंसा पिडितहरूको लगत संकलन गरी उनीहरूको पुनंस्थापनाका लागि मनोपरामर्श सेवा संचालन गरिनेछ ।

१.२.१८ भौगोलिक विकटताका कारण स्वास्थ्य उपचारबाट बञ्चित महिला, अपाङ्ग, असाहय तथा अति विपन्न नागरिकहरूलाई तत्काल उद्धार गरी उपचार गर्ने संयन्त्र विकास गरिनेछ ।

१.२.१९ भौगोलिक विकटता वा चरम गरीबीका कारण आधारभूत शिक्षाबाट बञ्चित बालबालिकालाई छात्रावास सुविधा प्रदान गरिनछ ।

१.३.१ पुरातनवादी सोच, विचार र व्यवहारमा रुपान्तरण गर्न, सामाजिक चेतनाको विकास गरी सभ्य समाज निर्माण गर्न सामाजिक चेतनामूलक कृयाकलापहरूलाई नियमित र व्यापक तुल्याइनेछ ।

१.३.२ सामाजिक सञ्जाल, राष्ट्रिय तथा स्थानीय संचार माध्यामको सहयोगमा सामाजिक सन्देश मूलक सूचना सम्प्रेषणलाई व्यापक बनाइनेछ ।

१.३.३ सामाजिक आचरण र व्यवहार सम्बन्धी आचार संहिता लागू गरीनेछ ।

१.३.४ कार्यस्थलमा हुने सबै प्रकारका दुर्व्यवहार दण्डनीय हुने र सो को सुनुवाई गर्ने संयन्त्रको विकास गर्न स्थानीय न्यायिक समितिलाई सकृय र श्रोत साधन यूक्त तुल्याइनेछ ।

१.३.५ सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी निर्माण गरिएका कानूनी प्रावधानको बारेमा जनस्तरमा व्यापक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।

१.३.६ विद्यालय तहबाट सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी अवधारणा आचार र व्यवहारको बारेमा ज्ञान दिन शिक्षक तालिम तथा बालबालिका अभिमुखीकरण गरिनेछ ।

**कार्यनीति**

१.३.७ बालविवाह, बहुविबाह, लैङ्गिक हिंसा, यौन शोषण, छुवाछुत, दाइजो तिलक, हलिया वा अन्य प्रकारका शोषणहरूको उन्मूलन गर्न वडास्तरमा व्यापक जनजागरण ल्याई मानविय मूल्य र मान्यता स्थापित गर्न समाजका अगुवाहरूलाई सकृय रुपमा परचालन गरिनेछ ।

१.४.१ सामाजिक समावेशीकरणसंग सम्बन्धित कर्मचारी जनप्रतिनिधि तथा अन्य सरोकारवालाहरूलाई नियमित क्षमता अभिबृद्धि सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

१.४.२ पालिकामा सामाजिक विकास शाखा र सामाजिक विकास समितिलाई आवश्यक पर्ने श्रोत तथा साधनको पहिचान गरी त्यसको परिपूर्ति गरिनेछ ।

१.४.३ समावेशीता सम्बन्धी खण्डीकृत तथाङ्कमा आधारित सूचना प्रणाली तथा अभिलेख व्यवस्थापनलाई दुरुस्त पारिनेछ ।

१.४.४ पालिकाभर संचालन भई सफल ठहरिएका असल अभ्यासहरूलाई उजागर गरी व्यापक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।

१.४.५ आवश्यक कर्मचारीहरूको दरबन्दी व्यवस्थापन गरिनेछ ।

१.४.६ हरेक वर्ष नियमित रुपमा गरिने सामाजिक समावेशिता सम्बन्धी कार्यक्रमलाई वार्षिक पात्रोमा तय गरि संचालन गरिनेछ ।

१.४.७ सामाजिक समावेशीता सम्बन्धी भए गरेका कार्यक्रमहरूको चुस्त प्रतिवेदन प्रणाली निर्माण गरिनेछ ।

## ६. रणनीति तथा नीतिहरू कार्यान्वयनमा आउन सक्ने सम्भाब्य जोखिम र अपेक्षाकृत नतिजा

| सम्भावित जोखिम | न्यूनिकरणका उपायहरू | कैफियत |
|---|---|---|
| रणनीति कार्यान्वयनमा स्रोतको व्यवस्थापन | रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन गाउँपालिकाले गर्नेछ । स्रोत व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकाले विभिन्न सरोकारवाला निकायहरू संघ संस्थाहरू तथा साझेदारहरूसँग आवश्यक समन्वय तथा सहकार्य गर्न सक्नेछ । | |
| भेदभावजन्य प्रचलन तथा व्यवहारहरू | विद्यमान सबै प्रकारका भेदभावजन्य प्रचलन, व्यवहार र कुरितिहरूको अन्त्यका लागि आवश्यक कानूनहरूको तर्जुमा र भइरहेका कानूनहरूको पुनरावलोकन गरिनेछ । चेतनामूलक कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ । कुनै पनि प्रकारको हिंसा, विभेद, | |

| सम्भावित जोखिम | न्यूनिकरणका उपायहरू | कैफियत |
|---|---|---|
| | शोषण, बेवास्ता र हानीकारक अभ्यासहरूमा गाउँपालिकाले शून्य सहनशिलताको नीति लिनेछ । | |
| लैससासको बुझाईमा एकरुपता नहुनु | लैससासको वुझाइमा एकरुपता ल्याउन सहभागितात्मक छलफल गरिनेछ र सवालको प्राथमिकताका लागि आवश्यक रणनीतिगत व्यवस्था पनि गरिनेछ । | |
| स्थानीय योजना तर्जुमा प्रक्रियामा लैससासका सवालहरू कम प्राथमिकतामा पर्नु । | स्थानीय योजना तर्जुमा प्रक्रियामा लैससासको विषयलाई बजेटको सिलिङ तोक्दा देखि नै उच्च प्राथमिकतामा राखिनेछ । लैससासका लाभ र अवसरहरूमा लक्षित वर्गको पहुँच स्थापित गरिनेछ । लक्षित समुहको सशक्तिकरण गरिनेछ । | |
| लैससासका सवालहरूलाइ एकिकृत तवरमा सञ्चालन गर्न नसक्नु | लैससासको सवाललाई पालिकामा मूख्य कार्यक्रमको रुपमा संचालन गरिनेछ । सबै विषयगत क्षेत्रमा यसलाई अन्तर सम्बन्धित सवालको रुपमा अगाडी बढाइनेछ । लैससास क्षेत्रमा काम गर्ने संघ सस्थाहरू संग समन्वय गरी काम गरिनेछ । | |
| खण्डिकृत तथ्याङ्क तथा सुचकांकहरूको आधारमा योजना कार्यक्रमहरू तयार हुन नसक्नु । | लक्षित समुदायको पहिचान गर्ने, सूचक निर्धारण गर्ने र लैससासको खण्डिकृत तथ्याङ्कका आधारमा कार्यक्रमहरू तर्जुमा तथा कार्यन्वयन गरिनेछ । | |

## ७. लैससास रणनीतिका अपेक्षित उपलब्धीहरू

- गाउँपालिकाका रणनीति,नीति तथा कार्यक्रमहरू लैससास संवेदनशिल हुनेछन ।
- लक्षित वर्गको सशक्तिकरण भइ अधिकारको दावी गर्न सक्ने अवस्थामा पुग्नेछन ।
- सरोकारवाला निकायको लैससास प्रतिको बुझाइमा एकरुपता आइ क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

- स्रोत साधन र सेवा प्रवाहमा लक्षित वर्ग र समुदायको पहुँच वृद्धि हुनेछ ।
- योजना तर्जुमा प्रकियामा लक्षित वर्गको अर्थपूर्ण सहभागिता शुनिश्चित हुनेछ ।
- आधारभूत र खण्डिकृत तथ्याङ्क तयार भइ सोही अनुसारको लैसासाका कार्यक्रमहरू कार्यन्वयन हुनेछन ।
- नेपाल सरकारको लैससासंग सम्बन्धित नीतिहरू, दिगो विकास लक्ष्य र राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा लैससास सम्बन्धमा गरिएका प्रतिवद्धता, कार्यन्वयनमा योगदान पुग्नेछ ।
- योजना तर्जुमा, कार्यन्वयन र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रकृया लैससास मैत्री हुनेछ ।

## ७.१ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण निर्देशक समिति

| | |
|---|---|
| गाउँपालिकाका प्रमुख | संयोजक |
| उपप्रमुख | सदस्य |
| प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत | सदस्य |
| सामाजिक विकास समितिका संयोजक, | सदस्य |
| कार्यपालिकाका सदस्यहरू मध्येबाट कम्तिमा २ जना | सदस्य |
| महिला सहित संयोजकले तोकेका तीन जना | सदस्य |
| सामुदायिक संङ्घ संस्थाहरूमध्येबाट समावेशी प्रतिनिधित्व हुने गरी संयोजकले तोकेका तीन जना | सदस्य |
| सामाजिक विकास शाखाका प्रमुख | सदस्य सचिव |

## ७.२ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण निर्देशक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार

- लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति पुनरावलोकन र परिमार्जनका लागि खाका तयार गर्ने गराउने ।
- रणनीति कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध वडा तथा निकायबीच सहकार्य, सहजीकरण र समन्वय गर्ने गराउने ।
- लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा

र सञ्चालन गर्न आवश्यक समन्वय, सहकार्य तथा प्रोत्साहन एवं सहयोग सम्बन्धी व्यवस्था गर्ने ।

- लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी कार्यको अनुगमन गर्ने गराउने ।
- लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सहयोगी रणनीतिहरूसँग सामञ्जस्यता स्थापना गर्ने र आवश्यक सहयोग आदान प्रदान गर्ने ।
- लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मूलप्रवाहीकरणका लागि संस्थागत प्रणाली, विधि एवं प्रक्रियाहरू स्थापित गर्न सहयोग गर्ने ।
- वडा कार्यालयहरूमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका दृष्टिकोणले कार्यक्रम तर्जुमा गर्न संस्थागत क्षमता विकासमा सहयोग गर्ने ।
- योजना, कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा एवं अनुगमन तथा प्रतिवेदन प्रणलीमा सामाजिक समावेशीकरणको आबद्धता र मूलप्रवाहीकरणका लागि सहजीकरण गर्ने।
- सरकारी तथा गैह्रसरकारी सङ्घ संस्था र नागरिक समाजमा सामाजिक समावेशीकरणलाई प्रभावकारीरुपमा कार्यान्वयन गर्न सहयोग पुऱ्याउने ।
- वडागत विकास कार्यक्रमको सामाजिक लेखाजोखा र परीक्षण गर्ने गराउने ।
- अन्तराष्ट्रियरुपमा गरेका लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणसँग सम्बन्धित प्रतिबद्धताहरू स्थानीयस्तरमा लागू एवं कार्यान्वयन गर्न गराउन सहजीकरण, प्रोत्साहन र आवश्यक सहयोग पुऱ्याउने ।
- आर्थिक एवं सामाजिकरूपमा पछाडि परेका वर्ग, जात जाति, लिङ्ग, क्षेत्र एवं समुदायले प्रत्यक्ष फाइदा पाउने समावेशीकरणका कार्यक्रम वा आयोजनाका लागि आवश्यक बजेट विनियोजन भए नभएको अनुगमन गर्ने ।
- सामाजिक समावेशीकरण रणनीति कार्यान्वयन गर्ने क्रममा आउन सक्ने सम्भावित जोखिमहरूको आंकलन र जोखिम सम्बोधन गर्ने गराउने ।
- समितिको बैठक आवश्यकता अनुसार बस्नेछ । समितिको बैठकसम्बन्धी अन्य कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

# ८. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

कार्ययोजना अर्न्तगतका कियाकलापहरुको उपलब्धि हरेक आर्थिक बर्षको पहिलो चौमासिक भित्र गरिने लैससास परिक्षणको समयवधीमा  गरिनेछ। साथै लैससास परिक्षणको प्रतिवेदनको आधारमा तय गरिने  १ आर्थिक बर्षको कार्यतालिकालाई प्रत्येक बर्ष नतिजा मापन इकाइको रुपमा प्रयोग गरिने छ। सबल र राम्रो अभ्यास गरिएका कृयाकलापहरुलाई निरन्तरता दिदै कमजोर अथवा सुधार गरि अगाडी बढ्नु पर्ने पक्षलाई पालिकाले स्वमूल्याङ्कन गरि कार्ययोजना बनाइ कार्यन्यवनमा ल्याउने छ। उपलब्धिको मापन प्रस्तुत तालिकाको ढाँचामा रही गरिनेछ।

| कार्ययोजना | कृयाकलापहरु | वास्तविक उपलब्धी | प्रतिशत उपलब्धि (समय अवधीको अनुपातमा निकाल्ने) | कैफियत |
|---|---|---|---|---|
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |

# आर्थिक बर्ष २०७९/८० का लागि लैससास विकास कार्ययोजना

| आर्थिक वर्ष २०७९/८० का लागि महत्वपूर्ण कार्यक्रमहरू | | मुख्य जिम्मेवारी | | |
|---|---|---|---|---|
| | | पहलकर्ता | निर्णयकर्ता | कार्यान्वयनकर्ता |
| १. | महिला, पुरुष लगायत लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकको समविकासका लागि लै.स.सा.स नीतितय गरि सोही नीतिका आधारमा वार्षिक कार्यक्रमहरू तय गर्ने । | महिला बालवालिका तथा जेष्ठ नागरिक शाखा | गाउँ कार्यपालिका | सामाजिक विकास शाखा |
| २ | गाउँपालिकामा लैङ्गिक उत्तरदायी तथा सामाजिक समावेशी बजेट निर्माण एवं परिक्षण नियमितरुपमा गर्न बजेटको व्यवस्था गर्ने | महिला बालवालिका तथा जेष्ठ नागरिक शाखा | गाउँ कार्यपालिका | सामाजिक विकास शाखा |
| ३ | हाल सम्म स्वीकृत भएका कानुन तथा रणनीतिहरूको बारेमा जनप्रतिनिधी तथा कर्मचारीहरूलाई अभिमुखीकरण गर्ने | प्रशासन शाखा प्रमुख | गाउँ कार्यपालिका | प्रशासन शाखा प्रमुख |
| ४ | बार्षिक कार्यक्रमहरू तय गर्दा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट प्रकिया GRB अबलम्बन गर्ने | महिला तथा बालवालिका शाखा र योजना शाखा | गाउँ कार्यपालिका | सामाजिक विकास शाखा |
| ५ | गाउँपालिकाको निर्णायक तहमा महिलाहरूको समानरुपमा ५० प्रतिशत प्रतिनिधित्वको लागि पहल गर्ने । | सम्बन्धित शाखा तथा कार्यपालिका | गाउँ कार्यपालिका | सबै शाखाहरू |
| ६ | कार्यालयमा हुन सक्ने कुनै पनि प्रकारको दुर्व्यवहार, भेदभाव, महिलाहिंसा नियन्त्रणको लागि लै.स.सा.स आचारसंहिता बनाएर लागू गर्ने । | प्रशासन शाखा | गाउँ कार्यपालिका | प्रशासन शाखा |
| ७ | गाउँपालिकामा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको अनुगमन र समिक्षा सम्बन्धि कार्यका लागि गठन गर्ने समिति, उपसमिति र कार्यदलहरूले महिला तथा बञ्चितिकरणमा परेको समुदायको हित हुने सवालमा सुझाव दिने परिपाटिको थालनी गर्ने । | गाउँपालिका उपप्रमुख तथा प्रशासन शाखा | गाउँ कार्यपालिका | प्रशासन शाखा र कार्यपालिका |
| ८ | गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रका समुदायस्तरका आधारभूत सूचना/तथ्याङ्क संकलन गर्दा बेरोजगार तथा गरिबको पहिचान गरी छुट्टाछुट्टै नक्शाङ्कन गर्ने | रोजगार शाखा | कार्यपालिका | रोजगार शाखा |
| ९ | कार्यक्रम अनुगमनका सूचकहरूमा लैससाससंग सम्बन्धित सूचकहरू समेत समावेश गराउने । | प्रप्रअ, प्रशासन शाखा प्रमुख | प्रप्रअ, प्रशासन शाखा प्रमुख | प्रप्रअ,प्रशासन शाखा प्रमुख |
| १० | लै.स.सा.सका सवालसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय प्रावधानहरू, अन्तराष्ट्रिय प्रतिवद्धताहरू, सन्धि सम्झौताहरूका बारेमा जानकारी हुने गरी गाउँपालिका स्तरिय तालिम सञ्चालन गर्ने । | महिला तथा बालवालिका समिति | कार्यपालिका तथा सभा | महिला तथा बालवालिका शाखा |
| ११ | लैंगिक हिंसारहित गाउँपालिका घोषणा गर्नका लागि महिला हिंसा विरुद्ध शुन्य सहिष्णुता अपनाएको लगायतका तथ्याङ्कहरू अद्यावधिक गर्दै लैजाने । | महिला तथा बालवालिका समिति | कार्यपालिका | सबै वडा कार्यालयहरू |

| आर्थिक वर्ष २०७९/८० का लागि महत्वपूर्ण कार्यक्रमहरू | | मुख्य जिम्मेवारी | | |
|---|---|---|---|---|
| | | पहलकर्ता | निर्णयकर्ता | कार्यान्वयनकर्ता |
| १२. | गाउँपालिका लगायत गाउँपालिका अन्तर्गतका सरकारी संरचनाहरू निर्माण गर्दा लै.स.सा.स मैत्री हुने गरी निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिने । | भवन तथा शहरी विकास शाखा तथा महिला विकास शाखा | कार्यपालिका | भवन तथा शहरी विकास शाखा |
| १३. | गाउँपालिकाले महिला तथा बञ्चितिकरणमा परेको समुदायलाई लक्षित गरी परम्परागत तथा आधुनिक उर्जाको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गर्ने आयोजनाहरू संचालन गर्ने । | योजना शाखा तथा सामाजिक विकास शाखा | कार्यपालिका | योजना शाखा |
| १४ | महिला, गरिब र बञ्चितीकरणमा परेका व्यक्तिहरूको स्वास्थ्य बिमा गर्न सहयोग गर्ने कार्यक्रमलाई प्रोत्सहान दिने र न.पा.बाट थप दायित्व आवश्यक परेमा सहयोग गर्ने । | स्वास्थ्य शाखा तथा महिला बालवालिका शाखा | कार्यपालिका | स्वास्थ्य शाखा |
| १५ | लैससास आचारसंहिता तयार गरि कार्यालय परिसरमा टाँस गर्ने । | सामाजिक विकास शाखा | प्रप्रअ, प्रशासन शाखा प्रमुख | |
| १६ | गाउँपालिकाले विधिको शासन, व्यापक जनसहभागिता, भ्रष्टाचार विरुद्ध शुन्य सहनशीलता, सेवा प्रवाहमा निश्पक्षता र महिला तथा बञ्चितिकरणमा परेको समुहदायलाई अग्राधिकार जस्ता रणनीति कार्यान्वयनमा ल्याउने । | प्रशासन विद्येयक समिति | कार्यपालिका | प्रशासन शाखा |
| १७ | गाउँपालिकामा महिला, बालबालिका सवै जातजातिका विपन्न वर्ग, अपांगता भएको व्यक्तिहरू, जेष्ठ नागरिक लगायतलाई लक्षित गरी जनचेतना अभिबृद्धि हुने किसिमका कार्यक्रमहरू गर्ने । | महिला विकास शाखा तथा योजना शाखा | कार्यपालिका | सामाजिक विकास शाखा |
| १८ | कार्यक्रम तथा परियोजना कार्यान्वयनबाट सम्बन्धित समुदायले पूरा लाभ लिन सकेको नसकेको यकिन गर्ने । | महिला विकास शाखा | कार्यपालिका | महिला विकास शाखा तथा योजना शाखा |
| १९ | लै.स.सा.स विकासको लागि विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूबीच सञ्जालिकरण गरी कार्ययोजना बनाई कार्य सुरुवात गर्ने । | महिला विकास शाखा तथा सामाजिक विकास शाखा | कार्यपालिका | महिला विकास शाखा तथा सामाजिक विकास शाखा |
| २०. | गाउँपालिकाले आगामी आ ब बाट निरन्तर लैससास परिक्षण गर्ने पहल गर्ने । | सामाजिक विकास शाखा | प्र प्र अ | महिला तथा बालवालिका शाखा |
| २१. | नियमित रुपमा गाउँपालिकाले गर्ने गरेको सार्वजनिक सुनुवाइ तथा सामाजिक परिक्षण जस्ता सामाजिक जवाफदेहिताको औजारको प्रयोग गर्दा लैससास संग सम्बन्धित सवाल तथा समग्र | सामाजिक विकास शाखा | प्र प्र अ | सामाजिक विकास शाखा |

| आर्थिक वर्ष २०७९/८० का लागि महत्वपूर्ण कार्यक्रमहरू | | मुख्य जिम्मेवारी | | |
|---|---|---|---|---|
| | | पहलकर्ता | निर्णयकर्ता | कार्यान्वयनकर्ता |
| | तथ्याङ्कहरू लाई खण्डिकृत गरि अद्यावधिक गर्दै लैजाने कार्यको थालनी गर्ने । | | | |
| २२. | तालिमका विषय बस्तुको प्रस्तुतीकरणमा लैंगिक सम्वेदनशिल भाषाको प्रयोग र महिलाका आवश्यकता समेटिएको र तालिमको गुणस्तर, सेवा, सुविधा सम्वन्धमा पृष्ठपोषण लिने व्यवस्था गर्ने । | महिला तथा बालवालिका शाखा | प्र. प्र. अ | सामाजिक विकास शाखा |
| २३. | गरिव तथा बञ्चितिकरणमा परेका समुदायको पहुँच र क्रयशक्ति अनुरुप सुपथ मूल्य सहकारी पसलको व्यवस्थापन गर्ने । | सामाजिक विकास शाखा | कार्यपालिका | सामाजिक विकास शाखा |
| २४. | गाउँपालिकाले गर्ने सार्वजनिक परीक्षण, सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई, नियमित पत्रकार भेटघाट र सूचनाको सार्वजनिकीकरण कार्यक्रममा बञ्चितिकरणमा परेका व्यक्ति तथा समुदायको तर्फबाट गाउँपालिकाले लिएको रणनीति तथा कार्यक्रम र सोको कार्यान्वयनका विषयमा आवाज उठ्दा गाउँपालिकाले लिखित सम्वोधन गर्ने व्यवस्थाको सुरुवात गर्ने । | महिला तथा वालवालिका शाखा | प्र. प्र . अ | सामाजिक विकास शाखा |